

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Філологічний факультет
Кафедра історії та культури української мови

**МОВНИЙ СВІТ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС У КОНТЕКСТІ
ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЗЗСО
(ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ)**

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

здобувачка 601 групи
спеціальності 014.01 Середня освіта,
ОПП Українська мова та література
Ходан Надія Дмитрівна

Науковий керівник: канд. філол. наук,
доц. Філіпчук М. В.

Рецензент: _____

*До захисту допущено
на засіданні кафедри*

протокол № _____ від _____ 2023 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Колесник Н. С.

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Ходан Н. Мовний світ творів Марії Матіос у контексті вивчення української мови у ЗЗСО (лінгвокультурний аспект)

У кваліфікаційній роботі узагальнено теоретичні засади лінгвокультурного аспекту; розкрито ключові характеристики мовної картини світу в порівнянні з концептуальною картиною.

На багатому фактичному матеріалі, дібраному з художніх творів Марії Матіос, окреслено основні лексико-тематичні групи мовних одиниць, які розкривають мовну картину світу письменниці, здійснено їх лексико-семантичний опис.

У роботі висвітлено особливості вивчення художніх творів Марії Матіос на уроках української мови у ЗЗСО. Проаналізовано вплив художніх творів письменниці на формування та розвиток компетентностей школярів, розроблено план уроку з української мови для учнів 5 класу на матеріалі творів Марії Матіос.

Ключові слова: *мовна картина світу, концептуальна картина світу, концепт, концептосфера, концептуальний аналіз, мовні засоби, сакральні номени.*

ANNOTATION

Khodan N. The linguistic world of Maria Matios' works in the context of studying the Ukrainian language in the IGSE (linguacultural aspect)

The qualification work summarizes the theoretical foundations of the linguacultural aspect; there are revealed key characteristics of the linguistic picture of the world in comparison with the conceptual picture.

On rich factual material selected from Maria Matios' fiction works, there are outlined the main lexical and thematic groups of language units that reveal the linguistic picture of the writer's word, there is made their lexical and semantic description.

The work highlights the features of studying of Maria Matios' fiction work in Ukrainian language lesson in IGSE. There is analyzed the influence of the writer's fiction works on the formation and development of competencies of students, there is created the plan of Ukrainian language lesson for students of the 5th grade on the material of Maria Matios' works.

Key words: *linguistic picture of the world, conceptual picture of the world, conceptosphere, conceptual analysis, linguistic means, sacred nomens.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів
мають посилання на відповідне джерело.

11.12.2023

Дата

Підпис

Заява

Студентки Ходан Надії Дмитрівни

Номер студентської книжки: _____

Я заявляю, що наукова робота: «Мовний світ творів Марії Матіос у контексті вивчення української мови у ЗЗСО (лінгвокультурний аспект)»

1) Була підготовлена виключно мною, * і:

А. Не порушує авторські права третіх осіб у відповідність із законом про авторське право.

Б. Повністю або частково була використана в якості основи для отримання диплому про вищу освіту або наукового ступеня мною чи іншою особою.

2) Крім того, я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи збігається з друкованою.

Даною заявою я підтверджую, що була проінформована про права та обов'язки студентки Університету, про правила, що стосуються перевірки оригінальності наукових робіт. Тому я заявляю, що я згодна на обробку моїх письмових робіт у відповідності з антиплагіатними процедурами Університету, а також на архівування цих робіт в базі даних інтернет системи UNICHECK згідно з антиплагіатними правилами і процедурами Університету.

Я також свідомо того, що у випадку, якщо робота написана мною, за рішенням Комісії університету буде містити факти, які суперечать умовам зазначеним у цій заяві, або, якщо коефіцієнти виходять за межі гранично допустимих норм (згідно **Додатку 1**), робота буде повернута на доопрацювання.

11.12.2023

Дата

Підпис

*Беручи до уваги істотний внесок з боку керівника наукової роботи.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	9
1.1 Поняття «концепт» у парадигмах сучасної лінгвістики	9
1.2 Концептуальна та мовна картина світу в лінгвістичних теоріях	16
Висновки до розділу 1	21
РОЗДІЛ 2. ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ МОВНИХ ЗАСОБІВ У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС	23
2.1 Сакральні номени як засіб вираження мовної картини світу М. Матіос	23
2.1.1 Лексико-семантичні особливості номену БОГ	24
2.1.2 Асоціативний ряд <i>гріх – страх – смерть</i>	35
2.2 Лінгвокультурний аналіз образу жінки	39
2.3 Лексико-семантичний аналіз концепту «зовнішність людини»	43
Висновки до розділу 2	51
РОЗДІЛ 3. ВИВЧЕННЯ МОВОТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС У ЗЗСО	53
3.1 Національно-культурний складник як один із засобів формування компетентностей школярів у ЗЗСО	53
3.2 Методи, прийоми і засоби навчання лексикології та фразеології	56
3.3 Розробка уроку з української мови для 5-го класу (на матеріалі художніх текстів Марії Матіос)	61
Висновки до розділу 3	68
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	72

ВСТУП

Кінець XX – початок XXI століття ознаменований зміщенням наукових зацікавлень лінгвістів, що сприяло появі основоположного напрямку в царині мовознавчих студій – антропоцентричного. Антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ зумовив появу лінгвоконцептології, дослідженнями якої передбачено як вияв і опис загальнокультурної інформації, так й індивідуального досвіду носія мови, що дає змогу простежити динаміку мовної картини світу з урахуванням людського осмислення реальності.

Окрім загальноприйнятої картини світу, виокремлюється національно-мовна картина, що розкриває світосприйняття, традиції та культуру, світогляд етносу. Отримані результати такої взаємодії з навколишнім світом репрезентуються в концептуальній системі.

Концептуальний аналіз дослідження лежить в основі наукових студій Н. Арутюнової, А. Вежбицької, Т. Вільчинської, К. Голобородька, С. Жаботинської, В. Іващенко, В. Кононенка, П. Мацькова, Н. Мех, Т. Радзієвської, О. Селіванової, Т. Сукаленко, Л. Шевченко та ін.

Актуальність дослідження визначена щораз більшим інтересом мовознавців до процесів концептуалізації довколишньої дійсності й відображення цих процесів у системі мови, а також необхідністю дослідження вербального вираження концептів у взаємодії з національною мовою, індивідуально-авторською картиною світу.

Дослідження мовних горизонтів сучасного художнього тексту перебуває у площині пріоритетних напрямів лінгвістики та відображає різнобічні аспекти наукових розвідок. При цьому важливим у мовознавстві є вивчення та дослідження мови творів письменників, які розкривають духовні цінності народу, спонукають до самоідентифікації, до усвідомлення своєї належності до певної етнічної спільноти.

Чільне місце серед яскравих зразків сучасної української прози належить творам Марії Матіос, у яких авторка розкриває особливості етнокультурного життя буковинців. Тексти творів мисткині характеризуються національним колоритом, етнорегіональною самобутністю та міфосимволічністю. У створенні художнього світу героїв з виразними українськими орнаментами ключову роль відіграє насамперед локально-топографічний простір зображення подій та конкретно-історична дійсність. Важливу роль у творенні етнорегіонального образу мають звичаї, вірування, забобони тощо.

Мета магістерської роботи – у процесі цілісного й комплексного аналізу художніх текстів охарактеризувати мовну картину світу Марії Матіос, виокремити лексеми, які відображають етнокультурну приналежність у творах письменниці, обґрунтувати вивчення таких мовних одиниць на уроках української мови у ЗЗСО.

Досягнення поставленої мети вимагає виконання таких **завдань**:

- 1) опрацювати наукову літературу з проблем лінгвоконцептології, концептуального аналізу, етнолінгвістики;
- 2) з'ясувати теоретичні засади понять «концепт», «концептуальний аналіз»;
- 3) окреслити основні лексико-тематичні групи мовних одиниць, які розкривають мовну картину світу Марії Матіос та здійснити їх лексико-семантичний опис;
- 4) розробити конспект уроку з української мови для учнів 5 класу, використавши зібраний фактичний матеріал з творів Марії Матіос.

Методи дослідження. Методика наукової розвідки зумовлена метою та завданнями й ґрунтується на засадах комплексного застосування таких методів: *метод аналізу й синтезу* – для з'ясування суті ключових понять дослідження й обґрунтування сучасних наукових теорій у руслі проблеми, яка досліджується; *метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу* – для

витлумачення способів вербалізації концептів; **метод концептуального аналізу** – для встановлення засобів вербалізації основних концептів, а також їхніх художньо-семантичних наповнень.

Об’єктом дослідження є мовні одиниці художніх творів Марії Матіос.

Предметом дослідження виступають мовні засоби вираження індивідуально-авторської картини світу та їхній вплив на формування компетентностей школярів.

Матеріалом дослідження є картотека мовних одиниць, відібраних з художніх творів Марії Матіос, а саме: «Солодка Даруся», «Москалиця», «Черевики Божої матері», «Щоденник страченої», «Приватний щоденник», «Майже ніколи не навпаки», «Армагедон уже відбувся» та ін.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що матеріали дослідження можуть бути використані під час вивчення навчальної дисципліни «Сучасна українська мова» (розділ «Лексика та Фразеологія»), діалектології, під час читання спецкурсів загальнофілологічного циклу, а також для розробки спецкурсів з лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики. Дібраний фактичний матеріал і висновкові положення можуть бути використані викладачами української мови ЗЗСО під час уроків української мови, української літератури, у підготовці засідань наукового гуртка, а також під час читання спецкурсу / факультативу з літератури рідного краю, зокрема для ознайомлення з творчістю Марії Матіос у середній та вищій школах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки роботи апробовані на студентській науковій конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (2023р.), за результатами якої були надруковані тези:

Ходан Н. Мовна картина світу Марії Матіос: лінгвокультурний аспект / *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету* (25-27 квітня 2023 року). Філологічний факультет. Чернівці:

Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 25-26.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури.

Загальний обсяг роботи 83 сторінки. Основний текст – 71 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

1.1 Поняття «концепт» у парадигмах сучасної лінгвістики

У науковій літературі поняття концепту найчастіше зіставляють з індивідуальною свідомістю автора твору, що відображає його індивідуальне сприйняття явищ навколишнього світу та його реалій. Як окрема галузь лінгвістична концептологія сформувалась на початку ХХ століття. Для лінгвістичної концептології основним завданням визначено експлікацію концептів та концептосфер, що, власне, й є основою концептуальної картини світу. Попри те, що феномен концепту в сучасних наукових студіях набув значного поширення, досі не існує єдиного його визначення.

Як відомо, у сучасній лінгвістичній науці розуміння концептів досить варіативне, оскільки цей термін з'явився внаслідок взаємодії мовознавства й філософії, психології, антропології. Відповідно, визначення поняття «концепт» розглядають у різних наукових ракурсах, у межах яких виділяють численні трактування. Для визначення цього поняття дослідники використовують різні підходи: психологічний, філософський, логіко-філософський, логіко-поняттєвий, логіко-семантичний, когнітивний, семантико-когнітивний, культурологічний, лінгвокультурологічний, етнолінгвістичний тощо.

Психологічний підхід у визначенні концепту передбачає психологічний, когнітивний і семантико-когнітивний напрями дослідження. У когнітивній лінгвістиці дедалі вагомішими стають дослідження, що пов'язані зі свідомістю, яка зосереджує сферу ментального досвіду людини з проєкцією її уявлень та відчуттів як смислів чи концептів єдиної системи.

З філософським підходом науковці пов'язують ідеєю концептуалізму,

започаткованою Д. Скоттом. Поступове осмислення лінгвістами терміна модифікується та набуває статусу наукового поняття, що спричинило його використання в логіці та започаткувало виникнення логіко-філософського підходу до визначення цього поняття. Логіко-філософський підхід ґрунтується на ідеях аналітичної школи філософії й реалізується у двох напрямках: лінгвістичній філософії та логічному аналізі мови. Представниками цього напрямку досліджень були: Р. Карнап, Д. Остін, Г. Райл, Б. Рассел, Г. Фреге, А. Черч та ін. Їх погляди базувались на засадах визнання мови як головного об'єкта філософії, а концепти вони розглядали як логічні категорії. У зв'язку з тим, що більшість мовних понять не має чітко окреслених меж, це спричинило до поступового виокремлення тенденції дослідження логічної парадигми через підхід філософський, а саме виокремлення логіко-поняттєвого та логіко-семантичного підходів.

Вагомий внесок у розвиток теорії концепту здійснила А. Вежбицька, застосувавши логіко-поняттєвий підхід, який передбачає дослідження концептів через уявлення людини про дійсність, що її оточує. Відповідно до цієї теорії, концепти постають уявними утвореннями, які пояснюють суть світу.

Логічний аналіз мови орієнтований на моделюванні структур та презентований логіко-семантичним підходом, який розглядає концепти як складники практичної філософії, як форми існування звичайної свідомості, які виникають внаслідок взаємодії фольклору й національної традиції, релігії й ідеології, людського досвіду й образів мистецтва, відчуттів і системи цінностей. У зв'язку з цим світоглядні концепти досліджують як семантичні домінанти, що мають поняттєву структуру, а тому їх описують засобами методу мовного логічного аналізу.

Когнітивний підхід розвинувся на межі кількох наук. Його засновниками вважають С. Жаботинську, В. Іващенко, О. Селіванову. Згідно з когнітивним підходом концепт розглядають як одиницю ментального

лексикону, як складник пізнання.

Культурологічний підхід заснований на сучасному вивченні мови у взаємодії з культурою. Дослідники вважають, що цей підхід має орієнтацію не на індивідуально-психологічні особливості, а на соціальну сутність концептів. Культурологічний підхід увиразнює таку ознаку концептів, як еволюційність, що передбачає динаміку в їх розвитку.

Лінгвокультурологічний підхід заснований на основі потреби синтезу культурних і світоглядних категорій у розрізі семантики імен. Представники цього підходу трактують концепт як знання про означуване у всіх його відношеннях і зв'язках, як культурно маркований вербалізований смисл, який у плані вираження репрезентований низкою мовних засобів, що вибудовують відповідну лексико-семантичну парадигму.

Одним з важливих підходів у студіях вітчизняних науковців є етнолінгвістичний підхід, який представлений у дослідженнях В. Жайворонка. Так, за В. Жайворонком, «пізнаючи і членуючи навколишній світ, людина не лише називає (іменує) окремі його реалії, а й осмислює їх у слові, тому постає потреба говорити не просто про слова, а про мовні одиниці – культурні (етнокультурні) концепти» [38, с. 26].

І. Голубовська у своїх наукових розвідках стверджує, що «концепти належать до унікальних понять етнічної культури» [26, с. 92]. У сучасній лінгвістиці цей підхід ще називають універсальним, комплексним, диференційним, інтегративним (інтегральним).

Ознайомившись з підходами щодо визначення концепту, з'ясовуємо, що поняття концепт поки що не має чітко окресленого визначення. Проте кожен з представлених дослідниками підходів уможливорює до глибшого пізнання його суті. Проаналізовані теорії зіставлені між собою, вони комплексні і це дає змогу вивчати концепт у проєкції на мовознавство, логіку, філософію, культурологію, психологію.

Особливості мовної картини світу простежуються на рівні

концептосфери, а тому поняття «концептосфера» доцільно віднести до засадничих категорій сучасного мовознавства. Концептосферою визначено систему думок та знань про світ, що відображає пізнавальний досвід людей на різних мовних етапах, проте цю категорію мовознавці не зводять до лінгвістичної сутності. Учені виокремлюють співвідносні поняття для позначення суті концептосфери, серед яких концептуальна галузь і концептуальна система.

У сучасних лінгвістичних студіях термін «концептосфера» вживають у таких значеннях:

1) Концептуальна картина світу чи концептуальна модель світу, а отже, одна концептосфера має здатність поєднуватися.

2) Фрагменти концептуальної системи, що репрезентують конкретну предметну галузь (як-от рослини, тварини, політика, музика тощо), а отже, концептосфери співвідносні з тематичними полями.

Виходячи із цих тлумачень, зазначаємо, що концептосфера – це фрагмент концептуальної картини світу, який сформований на основі загальних уявлень людини та репрезентований сукупністю елементів концептів, згрупованих за тематичними ознаками.

Концептосфера, як і мікроконцептосфера, відповідно до спостережень А. Приходька, може бути структурована засобами концептополів: «концептополе постає як своєрідний симбіоз семантичних і поняттєвих полів, оскільки воно є інтегрованим цілим, суттєві ознаки якого формуються через взаємозв'язки частин» [86, с. 217]. На думку Т. Радзієвської, концепт – це «вияв загальної антропологізації мовознавства, яке з поглибленням вимог до семантичного аналізу почало приділяти значну увагу перцептивним, соціальним, етно- і культурно специфічним аспектам значення слова» [88, с. 163].

На переконання В. Кононенка, концептуальний аналіз уможливорює вихід за межі значення, що зафіксований у словниках, і включення до

семантичної структури додаткових семних компонентів. Учений підкреслює: «Без урахування складників мінливого, часом невловимого, як на перший погляд, смислу концепту в художньому творі його кваліфікація залишається неповною, доконечно не визначеною, суперечливою, а саме ці додаткові семантичні компоненти-конотації — якраз і мають окреслити набір і коло можливих смислових «мерехтінь» [49, с. 3].

У студіях О. Селіванової зіставлено терміни «концептосфер» і «концептосистеми». Дослідниця визначає концептосистему як «систему концептів у свідомості людини або колективній свідомості етносу, що відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду» [89, с. 405].

За спостереженнями В. Кононенка, концептосфера — складна структурована цілісність, «що може бути спроектована на той чи інший мовленнєвий шар» [49, с. 21]. Учений робить висновок, що реалізуючись в образі, понятті чи символі на основі внутрішньої форми змісту, концепт володіє численними конотаціями, зумовленими його синтаксисом, властивістю «втягувати в орбіту своїх смислових зв'язків інші концептуальні поняття як наближені до нього за змістом, так і протиставлені йому, утворюючи той комплекс понять, слів, образів, символів, який формує ту чи іншу концептосферу (термін може бути застосований щодо концептів національної мови, мови письменника, окремого концепту в його взаємозв'язках і залежностях» [49, с. 112].

Дефініція Т. Космеди презентує концептосферу як «фрагмент концептуальної картини світу, що сформований на основі уявлень людини та репрезентований сукупністю концептів, що групуються за тематичним принципом. Основним завданням дослідження літературного твору має бути виявлення смислових концептів текстового матеріалу, співвіднесення їх з концептосферою всього твору та культурою нації, а також зі світоглядною картиною світу автора» [50, с. 150].

Дослідниця вважає, що типологія концептів та їхня ментальна специфіка нерозривно пов'язана з проблемою класифікації концептів, яка широко представлена у наукових студіях. Важливо, як стверджує науковця, диференціювати концепти за суттєвими ознаками, що відображають реалії дійсності, адже від цього значною мірою залежить методологія їх виокремлення й опису.

У сучасній лінгвістиці виокремлено різні види концептуальних структур. Це зумовлено тим, що неоднорідність дійсності зумовлює виокремлення концептів, які її відображають. Мовознавці розмежовують концепти пізнання (це схематичні, загальні уявлення) й концепти художні (це індивідуальні уявлення, вони не схематизовані). Концепти пізнання підпорядковані законам логіки чи потребам відтворення реальної дійсності, а елементи художніх концептів базуються на художній асоціативності, яка дещо відірвана від логіки й реальної прагматики.

За структурою концепти поділяють на прості (ті, що репрезентовані одним словом) та складні (представлені словосполученням чи реченням). За походженням виокремлюють первинні (вихідні, смисли яких не підлягають аналізу) та вторинні (похідні з первинних) концепти. Т. Космеда виокремлює ще концепти – власні назви, які «відображають історію, традиції, культуру певної країни, народу» [50, с. 155].

В основі класифікацій концептів лежить виокремлення різних параметрів. До прикладу, конкретні зорові образи, які об'єктивуються в образних семах; просторові концептосхеми; концепти-гіпероніми, що з їх допомогою виокремлюють загальне в предметах, які належать до одного класу; концептофрейми – це сукупність асоціацій, що зберігаються в пам'яті, відповідно до словникових тлумачень, за ними стоїть архісема, оформлена низкою лексико-семантичних типів; концепт-інсайт, що базується на семах, в яких міститься інформація про будову предмета; концепт-сценарій, що зреалізовується у семі розвитку подій; калейдоскопічний концепт, що охоплює

сукупність сценаріїв та фреймів, які пов'язані з почуттями, відчуттями й переживаннями.

Щодо методів дослідження концептів, то вони базуються на аналізі семантики мовних складників, довкола яких об'єктивується концепт. Методологія дослідження визначена інтерпретацією значення та специфікою конструкцій, узагальненням особливостей концептів, виокремленням концептуальних побудов, когнітивних типів та мовних схем актуалізації досліджуваних у мові концептів.

Методологія дослідження концепту засобами когнітивної семантики передбачає такі етапи: 1) виокремлення номінативного поля концепту; 2) систематизація й аналіз семантики мовних засобів, які формують номінативне поле концепту; 3) опис когнітивних ознак, що формують конкретний концепт як окрему ментальну одиницю.

Опис концепту як цілісної одиниці здійснюють за таким алгоритмом: аналіз макроструктури концепту; опис категоріальної будови концепту; визначення ядра, ближньої, дальньої та крайньої периферії концепту.

Описуючи концепт через семантику, послуговуємося традиційними та експериментальними методами, результати яких піддаються мисленнєвій інтерпретації. Результати опису значень елементів номінативного поля концепту (які включають лексикографічний та психолінгвістичний рівні опису семантики), можна використовувати під час характеристики концепту. У структурі номінативного поля концепту послуговуються двома методами. Перший метод враховує тільки прямі номінації концепту, зокрема ключове слово і його синоніми. Другий метод визначає ключовим словом вибрану лексичну одиницю, яку найбільше номінує досліджуваний концепт.

Досліджуючи концепт, визначаємо ядро номінативного поля. Цей етап включає такі компоненти: полісемічне розширення ключового слова (з використанням словників синонімів і фразеологічних словників); аналіз контекстів, у яких досліджуваний концепт номінується (зокрема це тексти

художнього та публіцистичного стилів); фіксування усіх номінацій концепту, що досліджують (індивідуально-авторські, описові); виділення в текстах номінацій видових різновидів денотатів концепту й окремих ознак концептів; аналіз сполучуваності тих лексем, що об'єктивують у мові концепт [50, с. 156]. Щодо дальньої периферії, то вона включає в себе ті мовні одиниці, у яких невисока частотність, зокрема застарілі слова, бо вони маловживані чи можуть бути вживані не в основних своїх значеннях [Там же, с. 76].

Отож, у мовознавстві існує два основних напрямки досліджень структури концепту: це когнітивно-епістеміологічний і системно-ієрархічний напрями. Під час дослідження структурних характеристик концепту науковці беруть до уваги його будову, функціонування і розвиток, або звертають увагу на ієрархію структури концепту. Дослідники використовують при цьому такі методи:

1. Асоціативний експеримент з лексемою, яку досліджують.
2. Побудова асоціативного поля лексеми.
3. Значеннєва інтерпретація асоціативних ланцюжків.
4. Розподіл сем за денотативним принципом.
5. Опис змісту та будови виділених значень.

При цьому зауважуємо, що аналіз текстових концептів передбачає специфіку тексту й адаптацію методики концептуального аналізу до поставленої мети.

1.2 Концептуальна та мовна картина світу в лінгвістичних теоріях

Мовна картина світу відображає контакт людини з довкіллям та іншими реаліями буття. На сьогодні переважаючим і перспективним є когнітивний підхід до вивчення мови.

Один із провідних напрямків сучасної лінгвістики – когнітивна лінгвістика, її основним принципом визначено вивчення світоглядних можливостей, опису поведінки людини та її внутрішніх станів. Усі мовні

компоненти – це мовні репрезентанти, які активізують саме ті реалії, знаковими замінниками яких вони виступають, відтворюючи в людській пам'яті концепти, пов'язані зі знаками. Як суб'єкт пізнання, людина є носієм певної системи знань, сприймань, умовиводів щодо об'єктивної реальності. Така система в різних науках має різні назви: модель світу, образ світу, картина світу, концептуальна система (чи картина) світу. А отже, її розглядають і вивчають у різних аспектах.

Значне зацікавлення лінгвістів до вивчення лексичного складу мови можна пояснити прагненням дослідників зрозуміти закони структурування й формування мовної картини світу. Усвідомлення цілого ніколи не було реальним без усвідомлення складників: окремих лексем, лексико-семантичних груп, мікрополів, семантичних та функціонально-семантичних полів.

Лінгвістика тлумачить поняття «картина світу» у двох аспектах – семантичному та лексичному. У рецепції першого аспекту мовна картина світу презентує загальну, цілісну картину, сукупність усіх мовних змістів. Хоча цей образ відносно постійний, однак він повільно з часом змінюється. Згідно з другим поглядом, мовна картина світу відображає специфічні риси семантики конкретної мови, що відрізняють цю мову від інших.

У сучасній лінгвістичній науці розрізняють прості концепти, що репрезентовані одним словом чи словотвірним елементом, а також складні концепти – це компоненти словосполучень та речень. Чим простішим є концепт, що передає ту чи іншу одиницю мови, тим семантично повнішим він може виявлятися при подальшій концептуалізації світу. Мовна одиниця обрана в кожному конкретному випадку залежить від того, наскільки вдалою є ця концептуалізація у якості одного з найважливіших процесів людської пізнавальної діяльності, яка полягає в осмисленні інформації та точно відображає її семантичні властивості. Концепт виступає посередником між мовними об'єктами і дійсністю. Концепти, які є власне інформацією щодо

значення, зберігаються у людській пам'яті.

Концептуальний образ світу визначають як інформаційну систему, що складається зі знань, ідей, переконань; вона слугує результатом пізнання довкілля, його інтерпретації, маркування й утримання у свідомості його властивостей, а концепти слугують концептуальними сферами.

Термін «картина світу» є результатом напрацювань В. фон Гумбольдта та О. Потебні щодо внутрішньої форми слова. В. фон Гумбольдт, а також його послідовники вважали, що мова є «духом народу», в ній прихований особливий світогляд та самобутній спосіб мислення. Також мова – це зовнішній прояв духу народу. Вона формує образи, картину світу, а тому відмінності в мовах прямо пов'язані з відмінностями у поглядах на світ їх носіїв.

У мовній картині світу відображаються ментальні процеси та індивідуальні риси людини загалом. Однак для мовознавства важливі два процеси, що пов'язані з картиною світу. У першому процесі в глибинах мови виформовується мовна картина світу, що є одним з фундаментальних шарів картини світу людини. У другому процесі мова виражає й експлікує інші людські картини світу, які засобами спеціальної лексики входять у систему мови, відтворюючи в ній індивідуальні риси людини, її культури, світогляду тощо.

Науковці виділяють два типи картини світу: концептуальну картину світу та мовну картину світу.

Концептуальна картина світу є уявленням світобудови у людській свідомості у вигляді цілої системи концептів, які узагальнюють знання про життєві реалії засобами високо абстрактних понять. Концептуальна картина світу не обмежена лише мовними засобами, адже «у її творенні приймають участь різні типи мислення, і не все, що пізнано людиною, набуває словесної форми, не все відображається за допомогою мови, і не вся інформація набуває мовного виразу» [91, с. 12].

Категорія концептуальної картини світу властива для багатьох народів, оскільки вона здебільшого опирається на наукові знання. Натомість мовна картина самобутня, особлива для кожної нації, оскільки кожна мова по-своєму концептуалізує світ. Нерідко вона містить антропоцентричні уявлення, стереотипи та оцінні судження. Мова не є одним-єдиним маніфестантом концептуальної картини світу, що виявляється і в поведінці, міфах, жестах, міміці, напрямках мистецтва, ритуалах, етикеті тощо.

Більшість науковців вважає концептуальну картину світу об'ємнішою за мовну картину світу, оскільки у її творенні задіяно різноманітні типи мислення, а тому не все, що пізнає людина, набуває словесного вираження, не все відображено мовними засобами, а отже, не всі знання зовнішнього світу набувають мовного вираження.

Поза межами концептуальної картини світу залишаються знання, які формують особливості сприйняття дійсності у конкретному мовному середовищі та відображаються у мовній культурі певних народів. Концептуальна картина світу вміщує інформацію у поняттях, натомість мовна картина світу презентує знання, які закріплені за значеннями слів чи словосполучень.

Основні складники концептуальної картини світу – це поняття й уявлення, а складники мовної картини світу – мовні компоненти. Мовна картина світу закарбована граматичними, фразеологічними, лексичними, словотвірними значеннями, побудовою семантичних полів, антонімічних пар, синонімічних рядів. Найбільш наближеним до мовної картини світу може бути синоптична схема ідеографічного словника, що структурований за ономасіологічним принципом. Враховуючи те, що синоптична схема є системою концептів, мовних суджень високого рівня абстрактності, їм підпорядковані лексичні одиниці словникових статей.

Мовна картина світу репрезентує предмети, явища, факти, ситуації дійсності, ціннісні орієнтації, життєві стратегії та сценарії поведінки засобами

мовних знаків, категорій, мовленнєвих явищ, а це – семіотичний результат концептуального відображення дійсності у свідомості народу. Вона формується у процесі номінації, ключовим її елементом визнано слово. Мовний образ світу є засобом експлікації знань, які формують концептуальну картину світу. Водночас мовна картина світу не є співзвучною з науковою, літературною, філософською, релігійною, фольклорною чи іншими – вона передує їм та формує їх, тому що через мову людина здатна пізнати світ та саму себе. Мовною картиною світу спричинені особливі класифікації способів сприйняття, позначення власних родовидових зв'язків.

І. Голубовська вважає, що: «перша частина є, по суті, сукупністю ментальних універсалій, позанаціональним мисленнєвим кодом [...]. Друга частина [...] утворюється внаслідок перекодування єдиного для всіх етносів мислиннєвого коду на вербальний у межах кожної конкретної етнічної мови, що супроводжується накладанням національно-специфічних нюансів світовідчуття, світоосмислення і світооцінки на універсальну логіко-поняттєву основу» [26, с. 40].

Науковці, аналізуючи мовну картину світу, відзначають її особливу роль і функції, адже вона забезпечує базові потреби суспільства у пізнанні та комунікації. На виконання цього завдання покликані функції, що вона реалізує, серед яких: комунікативна, когнітивна, репрезентативна, емоційна, експресивна та імперативна.

Висновки до розділу 1

Отже, опрацювавши значну частину теоретичного матеріалу, можемо зазначити, що кожна мовна одиниця спрямована на концептуальний простір довкілля, водночас слугуючи мовленнєвим проявом того чи того фрагмента реальної дійсності.

У сучасній лінгвістиці поняття концепту досить варіативне, для його визначення у наукових студіях послуговуються різними підходами: психологічним, філософським, логіко-семантичним, когнітивним, етнолінгвістичним та ін.

На основі аналізу лінгвістичних студій можемо підсумувати, що концепт – це те, що виникає у людській свідомості у результаті досвіду, діяльності у соціумі, сприймання реалій навколишнього світу шляхом усвідомленого осмислення мовних одиниць.

До засадничих категорій віднесено й поняття концептосфери – системи думок та знань про світ, щовідбиває пізнавальний досвід людей на різних мовних етапах. Тобто це фрагмент концептуальної картини світу, який сформований на основі загальних уявлень людини та репрезентований сукупністю елементів концептів, згрупованих за тематичними ознаками. Погоджуємося з думкою В. Кононенка, що концептосфера – складна структурована цілісність, яка реалізується в образі, понятті чи символі на основі внутрішньої форми змісту і може бути застосована для аналізу мови письменника.

Зауважуємо, що мовна і концептуальна картина світу взаємопов'язані між собою, проте мають відмінні структури. Мовна картина світу позначена національною специфікою, пов'язаною з відмінностями світосприйняття різних народів.

Концептуальна картина світу позначена здатністю об'єктивувати знання у свідомості людини, а це реалізується через мовну картину світу; у свою чергу, мовна картина світу – це засіб вивчення певних індивідуальних або національних особливостей людської поведінки засобами моделювання концептів.

У мовознавстві кінця XX – початку XXI століття спостерігаємо зміну дослідницької парадигми, за якої усі процеси мови розглядають крізь призму людини. При цьому виникають нові напрями досліджень, що передбачають залучення ідей позамовної дійсності, з урахуванням різних естралінгвальних чинників.

Серед новітніх напрямів домінантними виокремлюємо когнітивну лінгвістику, лінгвокультурологію, етнолінгвістику. Проте усе більшої популярності набуває лінгвоконцептологічний підхід. Основною одиницею у такому дослідженні визначено концепт, що постає неоднозначним утворенням, який містить універсальні знання щодо реалій чи об'єктів та культурну інформацію, що зумовлена особливостями національного світобачення.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ МОВНИХ ЗАСОБІВ У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС

2.1 Сакральні номени як засіб вираження мовної картини світу у творах М. Матіос

Мовний світ творів Марії Матіос – багатогранний, насичений різноманітними мовними засобами, з-поміж яких неабияке місце відведено сакральним. Суть сакрального полягає в тому, що воно охоплює усе, що перевищує людські можливості, а отже, породжує повагу й трепетне бережливе ставлення. У сакральному, що пов'язане з різними емоціями, втілені цінності культури, традиції, а тому сакральне – це передусім те, чому притаманна найвища цінність.

За висловом Л. Баранської, «художній дискурс Марії Матіос є і залишається одним з найбільш яскравих виявів християнського постмодернізму в сучасному українському письменстві. Він органічно функціонує в полі сакрального світосприймання та світовираження, де елементи християнства тісно переплітаються з міфологічно-ритуальними й національно акцентованими стратегіями у вербалізації священного» [5, с. 66]. Відомий дослідник феномену сакрального в українській та світовій літературі І. Набитович відзначив, що неповторна творчість Марії Матіос є своєрідним «терпким згустком української ритуальної священної крові у світовій літургійній драмі жорстокого XX віку» [79, с. 529]. Однак і сьогодні, у час жорстокої війни, коли Україна перебуває на межі протистояння ДОБРА і ЗЛА, слова науковця особливо актуальні.

Лінгвостилістична специфіка знакових словообразів сакрального у творчості письменниці зреалізована у таких концептуальних одиницях: *Бог, смерть, гріх, спокута, страх* та ін.

2.1.1 Лексико-семантичні особливості номену БОГ

Досліджуючи твори Марії Матіос, спостерігаємо широке використання концепту Бог у художніх текстах, що є одним з головних компонентів мовної картини світу письменниці.

Загальновідомо, що *Бог* — «у релігійних віруваннях — уявна надприродна істота, що нібито створила світ і керує ним та вчинками людей» [101, Т. 1, с. 207].

За словником біблійного богослов'я: «Бог — початок усього. Бог існував і його існування — це первинний факт, який не потребує жодного пояснення. У Бога нема ні походження, ні становлення» [100, с. 57]. За твердженням Т. Вільчинської, «тлумачення Бога у християнстві не вичерпується лише значенням відповідної лексеми. Більшість конститутивних компонентів семантики можна встановити, виходячи з практики пояснення Бога у Святому Письмі та різних теологічних джерелах» [20, с. 147]. Образ Бога в українських релігійних джерелах визначено як нескінченну, духовну, справедливу Вищу істоту, яка створила світ, а також керує усім, що в ньому відбувається та усіма, хто в ньому знаходиться.

У словнику-довіднику В. Жайворонок зазначає, що «Бог = Біг = Всеви́шній (Усеви́шній) = Вседержі́тель = Всемо́гутний = Бог-Оте́ць = Оте́ць Небе́сний — 1) у давньому народному світосприйманні — божество долі, щастя, блага, багатства і т. ін.; протиставляється небогу, знедоленості...; 2) бог — слово давнє, перського походження і означає «багатство», «добро», пізніше «податель добра»...; 3) Єдиний Бог — в одно-божних релігіях — Творець, Всеви́шній; 4) тільки Бог-Отець — перша особа Святої Трійці; Творець, Всеви́шній; 5) Бог-Син — друга особа Святої Трійці, у християнському віровченні — Ісус Христос; 6) Бог-Дух Святий; 7) бог, боги — у многобожних релігіях — прабожества, яким поклонялися; також про покровителів, як правило, про персоніфіковані явища природи й життя; 8) бог = боги — про ікону, хатній іконостас, ікони» [37, с. 56].

У творах Марії Матіос найчастіше концептуальний сакральний номен **Бог** представлений лексемами **Бог, Господь, Господь Бог**. Наприклад, «Упродовж життя **Бог** дає мені випробування мовчанням – він навіщо забирає мій голос, ніколи не подаючи навіть найменшого натяку, коли це відбудеться, і так само вертає його...» [71, с. 22]; «І за ним же, за осиротілим батьком Горбенком, повторюю інші слова, ті, що стосуються воєнного часу – загиблі підпорядковані **Господу Богу**» [71, с. 16].

Дослідивши тексти художніх творів письменниці, з'ясовуємо, що номен **Бог** є засобом вираження:

- віри та справедливості:

«Але **Бог усе видить і все пам'ятає**» [74, с.195]; «**Бог усевидючий**. Він усе знає...» [68, с. 56]; «Решту – **розсудить Бог**» [68, с. 148]; «**Бог розсудить усіх по совісті й правді**» [68, с. 74]; «Хто в чужого забирає, тому таке саме **Бог дає**» [72, с. 143]; «...Як **Бог** дасть, так і буде. Якщо **Бог** мені диктує слова, то він мені їх диктує навіть у таких екстремальних умовах, як парламентські» [71, с. 45]; «Хто молиться, той не має страху... Ми за правду, а з нею є **Господь**. Тому Він з нами, а правда всепермагаюча» [71, с. 65]; «Тут сам **Бог** велів не просто спрямовувати депутатський запит начальникам тих, на кого скаржаться люди...» [71, с. 71]; «Це так усе життя **Бог** любив Івана, що нічого йому не забув, проте рахунку не виставив, лиш тільки **вернув** Іванові те, що той носив у собі цілий вік?!» [64, с. 42]; «Але вас **Бог** уже **покарав**...» [68, с. 76]; «Але най мені **Бог заплатить** за все моє зло на цьому світі. Бо люди вже не встигнуть заплатити...» [68, с. 79].

Проте якщо людина вчинила гріх за християнським канonom, то обов'язково повинна понести за це відплату, яка може переслідувати і нащадків: «А гріх — то **спор із Богом**. **Бог** мусив колись розв'язати цей спор із собою. Вона перед хати стояла з розплетеною косою, як відьма, а він коле дрова й усміхається. – Діп правди, правду кажете, кумко Маріко. Вона спорила з самим **Богом**. З непокритою головою часом по селу ходила. – Але, жінки, до

церкви непокритою не ходила. – Але ж спорила з **Богом!**» [72, с. 195].

- впевненості:

«Значить, дочекається, що їй **Бог пошле**» [68, с. 107]; «**Бог поможе...**» [68, с. 58]; «**Ото Бог вам посилає знаки**» [72, с. 35]; «Але мені **Бог дав розум не піти...**» [72, с. 196]. Також такі сполуки вжиті у висловленнях з семантикою бажання, прагнення, на що вказує частка **хай** (діалектний варіант **най**): «**Най Бог нам помагає**» [68, с. 57].

- долі людини:

«Слабі на голову – то **Божі люди**...А Параска – трохи не сповна розуму. І тому вона **Божя людина**, бо лиш вона собі вільно може говорити з Богом. І, дай **Боже**, щоби ти, солодка моя дитинко, ніколи не була такою **Божою людиною**, як Параска» [72, с. 20]. При цьому авторка використовує сполуки **Божя людина, Божі люди**.

- застереження від поганих думок, дій чи вчинків:

«Та ще рано вам, **бійтеся Бога!** – Ніколи нерано думати про завтра. **Боятися Бога** за щось друге треба, а не за це» [72, с. 28]; «**Бійтеся Бога**, жінко, що ви таке кажете, дитина не винна...» [72, с. 184].

- любові, адже Бог – це і є любов:

«Проте навіть найбільший сільський безбожник Іван Олексюк чув, що Бог ніколи не карає нікого на світі – **Бог тільки любить**» [64, с. 41].

- справедливості, адже Бог – суддя:

«Мені відмовив тільки один – Герой України Михайло Резнікович. **Бог йому суддя**» [71, с. 73]; «**Бог їм суддя**. Адже **Бог** як дає – так і забирає. І гроші, до речі, також» [71, с. 328].

Досліджуючи тексти творів Марії Матіос, з'ясовуємо, що для підсилення емоційності, важливості, а також впливості Бога у житті людини, авторка у номінативне поле концепту вводить різні частини мови. Зокрема активно використовує сталі сполуки з лексемою **Бог** у поєднанні з дієсловом. Для прикладу, сполука **присягати перед Богом**, що означає давати клятву,

запевняти у правдивості слів або, як це вжито у контексті М. Матіос, – давати клятву вірності у подружньому житті: «*Я тобі в церкві перед людьми й **Богом** присягала*» [68, с. 124].

Відслідковуємо також прохальні конструкції з лексемою **Бог** та дієсловом «**просити**», іноді «**колінкувати**», що означає повзати на колінах, випрошувати у Бога певних благ: «...Дмитрик з того світа буде **просити Бога** за тебе, Андрію...» [68, с. 29]; «Подеколи ті, хто приходив коло Дмитрика посидіти, поговорити та тяжко позіхати наодинці, самі **просили в Бога** для нього смерті, як би просили здоров'я чи щастя» [68, с. 22]; «Хрестіться, дітво, рано і увечір хрестіться, та **просіть Бога**, аби вас обминула така тяжка судьба» [72, с. 194]; «...мусив цілувати землю та **просити в Бога прощення** за Петруню» [68, с. 120]; «Він і тоді був би **колінкував** до самого **Бога**, аби тільки **Бог** зостановив біль і повернув йому назад жінку, хай не зовсім здорову, але його...» [72, с. 156].

В аналізованих текстах наявні також прохальні конструкції з дієсловом «**дати**», які вживаються здебільшого у майбутньому часі (зрідка у минулому): «**Божечку, дай** мені скорше дожити до завтра!» [68 с. 89]; «...як мені дні коротас тою горілкою, згорів би був, **дай Боже**...» [72, с. 8]; «Та й дитина все більше у Марії, **дай Боже**, їй здоров'я» [72, с. 130]; «**Дай, Боже**, мені мудрості сприйняти те, чого змінити не можна. **Дай, Боже**, мені сили змінити те, що можна змінити. **Дай Боже**, мені розуміння, щоб відрізнити перше від другого» [74, с.116]; «Як **Бог дасть**, так буде. І не треба її в'язати, Варваро» [72, с. 13]; «А там – як **Бог дасть**» [72, с. 123]; «Тепла зима ніколи не є на добре. — Яку **Бог дасть**, така й буде» [68, с. 83]; «...Як **Бог дасть**, так і буде. Якщо **Бог** мені диктує слова, то він мені їх диктує навіть у таких екстремальних умовах, як парламентські» [71, с. 45]; «**Дасть Бог**, за якийсь місяць у Павла буде четвертий рот» [68, с. 30].

Сталі сполуки з лексемою **Бог** у текстах аналізованих творів розкривають риси характеру чи певні вроджені вади людини, а також

символізують довіру, покладаючись на Божу волю: *«Можє, тому, що сирота, як палець, а можє, таку натуру йому Господь Бог дав...»* [72, с. 94]; *«А що таким Івана вродила мама — то, значить, таким його Бог задумав. І такі чоловіки потрібні, якщо є такі на світі, сотворені Божою рукою»* [68, с. 119].

Поширеними формулами у мовленні героїв творів письменниці є структури з компонентами **дякувати Богу**, що виявляють шану, повагу до Господа, опіку якого повсякчас відчуваємо: *«Дякувати Богу, Андрійко лишився живий»* [71, с. 143]; *«Дякувати Богу, живий-здоровий Іван Варварчук якоїсь-то весняної днини щодуху вертав із війни додому»* [68, с. 17]; *«...виказавши лише короткий "отченаш", замість того, щоб окремо подякувати Богові за день і за харч, за погоду і за здоров'я»* [68, с. 145].

Разом з тим, словосполука **дякувати Богові** у мовленні героїв твору «уживається в значенні: на щастя» [101, с. 287], наприклад: *«Язик вона тримала за зубами, і, дякувати Богу, грузовікі більше ні за ким не вернуться»* [73, с. 167]; *«Та у вас нема, дякувати Творцеві, більма на оці»* [73, с. 29]. Також із значенням «на щастя» використовується конструкція «слава Богові»: *«Слава Богові, вона здорова — як цвях»* [68, с. 107]; *«Слава Христові-Богові, що вертають живі-здорові»* [68, с. 154]; *«...слава Богові, поки що добріські, то все він видить...»* [72, с. 116].

В аналізованих текстах спостерігаємо поєднання лексеми **Бог** і з такими прикметника:

- «добрий», як вияв Добра, наприклад: *«Бог добрий — переживемо і це...»* [72, с. 109]; *«Але Бог добрий, він усе видить. Бог б'є не буком і не макогоном, і не по сраці, і не по плечах»* [72, с. 140]; *«А Бог добрий. Та й люди допоможуть»* [72, с. 192].
- «праведний», зазвичай це структури позитивної характеристики героя: *«Там такі, каже, сорочки, а хустки, Боже праведний, - трьох любчиків ще до завтра будеш мати»* [72, с. 196].
- «милосердний»: *«Ідемо по палатах. Боже милосердний... самі*

молоді чоловіки... очі перев'язані... хто прооперований – хто чекає на операцію» [71, с. 58]; «**Господи милосердний**... Немає гіршого, ніж доброму чоловікові мутиться розум від підозри жінки у зраді» [72, с. 155].

- **«святий»:** «Але, **святий Боже**, який старий її молодий!» [68, с. 104].

У своїх творах Марія Матіос подає лексему **Бог** з прикметниковими та дієслівними утвореннями на позначення психічного чи розумового стану людини. Зокрема авторка використовує слово **богодухий** (не зафіксоване у словниках), що в художньому контексті означає **божесвільний**: «Коли б ото Василю зараз зустрілася **Маринька-богодуха**, можна б і не журитися невістчиною тяжбою. Маринька – свята душа. Два рази вмирала на рівному місці – а **Бог** не захотів її душу взяти до себе. Чи то хотіла що собі зробити, чи лиш брехали довгоязики...» [68, с. 35]; «А люди тішаються чи й заздять, що й таке диво в **Бога** трапляється. Тому й **богодухою** зветься – Богові душа її поки що не угодна» [68, с. 36]. Люди, не схожі на інших, за традиційними уявленнями українців, – керовані Богом, вони під Божим захистом, наприклад: «Тільки тоді **Бог** їй відкриває» [68, с. 139].

Як відомо, Господь (за народними віруваннями) посиляє кару людині за гріхи, але він разом з тим є милосердний. І якщо щиро попросити, то часто пробачає гріхи людині. У таких словосполученнях-проханнях лексема **Бог** найчастіше використовується у кличному відмінку, наприклад: «...**прости, Боже**, таку дурну Доцину грішну гадку» [68, с. 75]; «**прости їй, Боже**, таке її прегрішеніє» [72, с. 193]; «Сповідатися я не буду, **прости, Боже**, мою грішну душу» [68, с. 24]; «А Кирило щось собі надумав, **Божечку, допоможи** всім людським дітям і нашим...» [68, с. 13]; «Ой, **Боже-Боже**... знали би це її мама... знали би це її тато... били би, певно, буковими палицями. До чого вона дожилася, **Божечку-Боже**...» [68, с. 104]; «**Боже** і мудрі люди! – допоможіть вернути спокій в Україну» [71, с. 166]; «**Боже**, і як вона те пережила й не страждалася?» [68, с. 102]; «**Боже**, що ми наробили...» [68, с. 109]; «**Боже!**

Скільки може тривати ця мука?!» [68, с. 176]; «— **Боже-Боже...** яке страшне якесь прокляття було на цій сім'ї і ніхто не знає, яке, свахо...» [72, с. 193]; «**Господи...** чому час робить із нормальної людини мавпу?!» [74, с. 171]; «**Господи,** яка глупота приверзеться у хвилину гніву чи незадоволення» [74, с. 57].

Для вираження більшого драматизму під час прохання часто вживають зменшено-пестливу форму: **Божечку. Боженьку** тощо.

Однією з особливостей мовного світу Марії Матіос є активне використання фразеологізованих сполук з лексемою **Бог** у мовленні персонажів. Наприклад:

- **тримати Бога за бороду** означає досягти чогось недосяжного, особливого [114, с. 671] — «Але ні один багач **Бога за бороду ще не тримав**» [68, с. 37]. Часто цю словосполучку використовують в іронічному контексті, з метою легкого засудження, висміювання когось: «Думає, що **Бога за бороду злупала. А то Бог її на своєму гачку тримає...**» [72, с. 135].

- **Бог вертає душу** означає вижити, залишитися живим після важкої травми чи небезпечної ситуації [114, с. 671] — «А **Бог вертав мені душу з того світу два рази. Я через це була сердита на Бога**» [68, с. 56]; «**Не захотів Бог прийняти Мариньчину душу до себе — обірвалася виноградна мотузка**» [68, с. 142].

- **помагай Боже** «уживається як побажання кому-небудь успіху в роботі, в якійсь справі» [114, с. 671] — «— **Най Бог нам помагає, — перехрестилася жінка...**» [72, с. 53]; «**Боже помагай!** — тієї ж миті привітався Варварчук із Кейваном і ступив у скошену траву під горіхом» [68, с. 125]; «**Боже помагай, домнуле Мігаю!** — привітався, закриваючи зсередини браму на засув» [72, с. 151]; «**Боже помагай!**» і «**Днюйте з Богом**» [72, с. 99].

- **боронь Боже, борони Боже, най Бог боронить, хай Бог**

милує вживається як застереження, як прагнення отримати захист від Всевишнього [114, с. 670]. Наприклад: «**Боронь, Боже**, зброєю іти проти людей» [71, с. 148]; «Але **Боже борони** тебе сказати татові чи Павлові, що я тобі приповівся» [68, с. 27]; «А твалтувати — **Боже борони**» [68, с. 173]; «...**боронь Боже**, їй би руки відсохли і ноги би відібрало» [72, с. 27]; «...а її хто застав при тому, а то, **боронь Боже**, комусь видіти, як з відьми людина робиться...» [72, с. 132]; «О, що ті маскалі лиха межі людьми наробили, **най Бог боронить!**» [72, с. 196]; «А, **Боже, борони**, щось станеться з охоронцями, то я буду до кінця днів своїх мати муки сумління?» [71, с. 105]; «Хай **Бог милує** від такого горя...» [72, с. 38]; «... Дай, **Боже**, щоб я помилилася, але напруга з обох боків – владий опозиції – така висока, що небезпека зростає все більше і більше» [71, с. 114].

- **Бог його знає**, яке вживається у значенні «ніхто не знає», «нікому не відомо» [114, с. 670] – «Уже як та Марія умовила Цвичка стати до роботи на своїй оборі – **Бог його знає**» [72, с. 48]; «Як уже він домовлявся у кожному селі та все з іншим фірманом – **Бог його знає**» [72, с. 68]; «А як воно сталося насправді - **Бог його знає**. Свідків не було» [72, с. 131]; «Чи то блуд який вхопив її тої ночі, чи **Бог його знає**, що воно таке спричинилося?» [72, с. 134]; «Що їм вийшло з тої втечі – **Бог знає**» [72, с. 12]; «Чи говорили про неї, чи промовчали – **Бог їх знає...**» [68, с. 102].

- **ближче до Бога, спочивати з Богом, віддати Богу душу** вживається у значенні померти [114, с. 671]. Наприклад: «Мама тоді вже була **ближче до Бога**, як до людей» [68, с. 79]; «**Най спочивають тут з Богом** обидві...» [68, с. 79]; «А багато хто з побратимів-вояків **віддав Богу душу** після тої газової атаки» [68, с. 120]. Ця лексема використовується також у ситуації поминання померлих. Наприклад, «...**Прийми, Боже, грішну душу** раба Божого Дмитра в царство Твоє

небесне, а нас заступи-заборони від злого умислу й дурного діла...» [68, с. 14]; «...але так мене мама-покійниця вчили, **дай, Боже, їй царство небесне**» [72, с. 104].

У досліджуваних текстах Марії Матіос спостерігаємо також етикетні формули з лексемою «*Бог*», за допомогою яких письменниця колоритизує буковинський та гуцульський соціум. Здебільшого це конструкції з побажанням успішної роботи тим, хто потребує допомоги, а також регіональні вигуківі формули поштивості: «- **Бог у поміч, Докійко...**» [68, с. 69]; «**Слава Йсу, Бог на поміч, ксьондзе!**» [72, с. 18]; «**Слава Йсу!.. - Навіки Слава Богу!**» [72, с. 17]. Ці етикетні формули – виразники стильової манери ведення бесіди й посилення емоційної забарвленості прози мисткині. Загалом, для персонажів художніх творів Марії Матіос характерна побожність, богобоязливість, що відображено в характерній комунікативній традиції, яка репрезентована у творах етикетними регіональними формулами – привітання, прощання, подяки, вибачення тощо.

У народному мовленні (і це подає авторка у тексті) неповага до таких етикетних формул вважається гріхом. Наприклад: *Хіба не гріх, що вона не всім «Слава Йсу!» казала?! Покійна бацбця вчила: вітатися треба з кожним, хто стрінеться на дорозі*» [73, с. 69]. Це свідчення того, що «Бог в уяві українця, – це опікун, який оберігає від усіляких негараздів, від усього лихого. Ці вітальні конструкції демонструють наявність щирої віри в Бога та його науку» [41, с. 101].

У мовленні гуцулів та буковинців (за творами Марії Матіос) часто використовуються **формули-присягання** з компонентом «**Бог: Видить Бог, я не хотів її займати**» [68, с. 25]; «...не хочу гинути ніколи, хоч **знає Бог**, як караюся» [68, с. 28]; «**Бігме Боже**, нібито на весілля «гуцулку» грає, крутиться, руки тримає широко, спідниця догори підфітькується» [72, с. 29]. Сполука *бачить Бог* «уживається як запевнення в правдивості висловленого; справді, дійсно» [114, с. 36].

Спостерігаємо також широке використання вигукових конструкцій з компонентом **Бог**, що є властиве для мовлення українців. Наприклад; «**Боже**, і як вона те пережила й не стратилася?» [68, с. 102]; «**Боже**, що ми нарobili...» [68, с. 109]; «**Боже!** Скільки може тривати ця мука?!» [68, с. 176]; «**Боже**, яка ти розумна, Дарусю...» [72, с. 72]; «**Господи...** чому час робить із нормальної людини мавпу?!» [74, с. 171]; «**Господи**, яка глупота приверзеться у хвилину гніву чи незадоволення» [74, с. 57]; «**Господи** милосердний... Немає гіршого, ніж доброму чоловікові мутиться розум від підозри жінки у зраді» [72, с. 155]; «**Господи**, який це був чистий – нетутешній хлопець» [71, с. 82]; «**Господи...** як він красиво спав...» [74, с. 67].

Вигук **йй-богу**, детеонім «Бог» вживають із маленької літери (не бажаючи вказувати Бога як суб'єкта конкретної релігії, але як об'єкта будь-якого віросповідання): «**Термінаторка** якась, **йй богу!**» [74, с. 99]; «...на мене, **йй богу**, напали б кольки» [74, с. 180].

Народна віра у всемогутність Бога, у його справедливість і всюдисущність породжує бажання в людей бути чистими, безгрішними, а якщо трапляються огріхи, то людина вірить, що ці огріхи стосуються її духовного, ментального світу, а отже, Бога в ній: «Вона перед **Богом** винна, бо сама замахувалася на життя, **Богом дане!** Вона бажала собі смерті — а **Бог дав** їй життя, чомусь не прийнявши Мариньчину потовчену душу до себе. Гріх вона має неспасний. Отож лякає **Бог** її такими страшними видіннями. Вчить, щоб знала, як із **Богом жартувати**» [68, с. 145].

Лексема **Бог** може бути вжита у висловах осуду дій інших людей у сполучі **не той у вас Бог**. Наприклад: «Де той ваш **Бог**, коли він відвернувся від нас» [72, с. 184].

Відомо, що у важких ситуаціях, людина завжди звертається до Всевишнього, використовуючи питальну, здебільшого риторичну структуру: «**Господи**, за що ж ти так не любиш жінку, що даєш їй муку невиправданого чекання?» [72, с. 103]. Або «**Що я** завинила **Богові?** – співвідносне з висловом

«Я ні в чому не винна: Що я завинила **Богові**, що він прислав сьогодні мені в хату мого ката?» [72, с. 185]. Або конструкцію **де Бог** з такою ж семантикою: «То **де Бог**, чи він осліп...» [72, с. 185].

Розпач, зневіру, відсутність віри у справедливість авторка передає висловами **дійти до Бога, бути почутим Богом**: «Хіба ці слова дійдуть до **Бога**, і чи вони будуть **почуті Богом**? Мені би згоріла шкіра під краденою сорочкою... Але скажіть мені, Михайлику любий, — як на таке дивиться **Бог** і чому він не карає недобрих людей так, щоби це було всім видно?!..» [72, с. 164]; «Ніхто мене не почув. Ні **Бог**, ні той, хто зробив мене нещасною. Ніхто» [71 с. 87].

У досліджуваних текстах фіксуємо низку конструкцій, в яких лексема **Бог** вжита в осучасненому значенні, у значенні прирівнювання Бога до звичайної земної людини: «І де той містифікатор, який придумав вічну і найстрашнішу казочку про те, що всім на світі керує **Бог**? А раз керує — значить, лякає. Як лякає — значить, він терорист? Навіщо з **Бога** роблять Бен Ладена? І того, й того шукають всі, — а ніхто не знаходить. Але голос його чують, дива його ввижаються. У **Бога** що, є своя Аль-Джазіра чи всепланетний комп'ютер із реєстром кожної особи? Ідентифікаційний номер кожного підданого? І хто в **Бога** оператор комп'ютерного зв'язку?» [74, с. 88]. Ці приклади презентують ситуації філософсько-логічних роздумувань персонажів, коли вони не володіють достеменними знаннями, що породжує сумніви і спонукає до пошуку істини.

Отже, лексеми на позначення номену **Бог** у досліджуваних текстах вживаються самотійно чи входять до сталих фразеологізованих мовних вигуківих сполучень, що їх людина промовляє у різних життєвих ситуаціях, під час розповідей, міркувань, плануванні, а також при побажаннях чи застереженнях: «І за ним же, за осиротілим батьком Горбенком, повторюю інші слова, ті, що стосуються воєнного часу – загиблі підпорядковані **Господу Богу**» [71, с. 16]; «...Один **Бог** і свідки знають, що робилося на дорогах на

підступні до Майдану» [71, с. 32]

Як бачимо, мовна картина світу українців, що репрезентована художньою творчістю Марії Матіос, активно використовує лексему **Бог**, яка актуалізує всемогутність, всесильність, всепрощення та милосердя. Фразеологізовані вигуківі сполуки вербалізовано виражають вдячність, пересторогу, відчай, душевний біль, уповання.

2.1.2 Асоціативний ряд *гріх – страх – смерть*

Досліджуючи мовну картину світу Марії Матіос, виокремлюємо морально-етичні аспекти життя людини, що спонукає до появи асоціативного ряду сакральних лінгвокультурологом ***гріх – страх – смерть***.

ГРІХ. За В. Жайворонком, *«гріх – це порушення заповітів Божих, морально-релігійних догм, настанов і т. ін.; також провина, непорядний учинок тощо; першим грішником на землі був Адам, який не послухався наказу Божого і скуштував «яблуко спокуси» (жартують «Адам з’їв кисличку, а у нас оскома на зубах (оскома напала)»); це був так званий первородний гріх; у таїнстві хрещення людина омивається від первородного гріха, але з часом спокушається на інші гріхи (не випадково кажуть: «Без грішка чоловік не проживе») і спокутує їх потім через священика перед Богом;... одна з найбільших спокус для людини постає в образі мамони, – ідола багатства; Біблія застерігає: «Не можете служити Богові й мамоні»; тому Христос каже: «Хто не зо мною, той проти мене»; хоч вустами Луки водночас застерігає: «Не судіть, то й не будете осуджені; прощайте, то й не буде вам прощено»; отже, кожна людина має право на прощення, якщо вона прощає іншим, тобто здатна на безкорисливу любов до ближнього; у народній свідомості гріх часто персоніфікується» [37, с. 157].*

Досліджуючи твори Марії Матіос, спостерігаємо, як у різних художніх ситуаціях авторка відкриває читачеві своєрідну панораму суті гріха, який перебуває в обширі християнського сакрального світовідчуття. Так, за

народними віруваннями, гріх, який батьки вчинили у своєму житті, може впливати на подальшу долю їхніх дітей, яким доведеться «спокутувати їхні гріхи». Наприклад: *«Що з тими людьми зробилося, що вони такі недобрі не до чужих – до своїх?! Як ці люди думають жити далі і не боятися, що **гріхи** перейдуть на їхніх дітей?!»* [72, с. 173].

Гріх – це порушення заповідей божих, релігійно-моральних настанов. Наприклад: *«Вінчана жінка повинна зітнути свій волос по шлюбi. Маєте вже вам **гріх**. А **гріх** – то спор з Богом»* [72, с. 188].

У повісті «Армагедон уже відбувся» авторка презентує органічне вивершення сакрального ряду **армагедон – гріх**. Поза біблійним значенням, лексему «апокаліпсис» нерідко використовують на позначення останніх часів загалом чи подій останнього часу зокрема. Подеколи такі події, що подібні до другого пришествя Христа чи битви поблизу Армагедона, називають апокаліпсисом. *«**Апокаліптична** картина цілком розтрощеного Хрещатика і спаленої Інститутської з рогу будинку Укркоопспілки відкривається з такою несамовитою силою жаху, що я чую, як тремтять піджилки під колінами. Від цього безконечного жахиття поміж скоцюрбленого у вогні заліза, розірваних протигазів, покинутих дерев'яних щитів і палиць, бочок, батарей, чийхось окулярів, клаптів згорілих наметів, документів для ідентифікації людей, і багато чого нерозпізаного, але ще вчора комусь належного, живого – хочеться упасти на цю вигорілу ущерть землю, укриту сажею, попелом і потрісканим у пожежі камінням, перед цим смертельно пораненим монстром – Будинком профспілок, бокову стіну якого пожежники безперервно заливають водою, а вікна і дах усе вивергають і вивергають чорні – сатанинські – клуби диму»* [74, с. 141]; *«Отже, і надалі в Україні ближчим часом слід чекати **апокаліптичних подій**: усе частіше живі поставатимуть із мертвих – і свідчитимуть на неправедних судах на непокірних, бо заворушаться донецькі шурфи і потріскають асфальти»* [74, с. 69].

Лексема **гріх** виступає також символом насильницької смерті. Так, у повісті «Армагедон уже відбувся» героя не покидає думка про те, що він боговідступник, оскільки вчинив смертний гріх, позбавивши життя невинних людей: *«Ті люди, перед якими я винен, вже вмерли. І з того світу нагадують мені про мої **гріхи**»* [74, с. 103]; *«Слово не є тверде. Тверда лиш віра. І твердий тільки **гріх**»* [74, с. 63].

У світі Марії Матіос філософсько-релігійна гріховність актуалізована крізь призму тілесного, біологічного буття. Письменниця майстерно тонко відтворює в художніх текстах життєві ситуації, коли одному, найбільш позитивному персонажу доводиться спокутувати гріхи роду чи навіть всього людства, як-от в романі «Солодка Даруся»: *«Одна нещасна німа Даруся за всіх відбуває **гріхи** на цьому світі, сирота»* [72, с. 188]. А в новелі «Юр'яна і Довгопол» відтворено душевні переживання матері, яка вважає своїм гріхом, що її донька спокутує гріхи усього їхнього роду: *«А в нашій фамілії Іванко, **гріхами** – хоч гать гати, і всі від того маютья, а ти, дитино, найперша»* [65, с. 50]; *«Усе, що ти робиш дурне, воно тобі написано наперед, бо це твоя плата за **гріхи**, сльози і прокляття»* [65, с. 393].

Особливо яскраво вирізняється роль усвідомлення людиною гріха у творі «Не плачте за мною ніколи», стрижневим мотивом якого є настанови бабусі випадковій співрозмовниці. Старенька, яка має чималий життєвий досвід і мудра у житейських питаннях, робить умовиводи, які пояснюють деякі дії людей: *«Приведіте панотця, щоби Євангелію читав цілий день. Аби **гріхи** свої забрала на той світ, аби на цім не лишила»* [65, с. 363]; *«Бо то недобре, як людина вмирає після заходу сонця. Великі грішники так і вмирають. А я також **гріхи** маю»* [65, с. 363]. Розмірковування й настанови героїні – афористичні усталені фрази: *«**Гріх** брати до рук зброю – зброя умертвляє життя»* [65, с. 225]; *«Від наглої смерті, від звіра й усякого **гріха** хоронила п'ятниця напередодні архангела Михайла»* [65, с. 222]; *«Та вже як хто вб'є гадину, тому **сорок гріхів** буде відпущено навіки без суду Божого»* [65, с. 212]; *«Чоловікові*

*невольно піднімати знайдене залізо, бо тоді більшають його **гріхи**» [65, с. 50]; «Наговорювати на круглу сироту – то є великий **гріх**» [65, с. 215].*

Репрезентантом поза вимірного есхатологічного вияву людського буття є також **Страх**.

Словник української мови витлумачує **страх** насамперед з матеріалістичного ракурсу, без сакральної семи: «Стан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного, небажаного; Страх – це сигнал перед небезпекою, що загрожує організмові, і сам він не залежить від людської волі; Страх являє собою певні фізіологічні симптоми, які в людей зі стійкою нервовою системою або зовсім не з'являються, приглушуються, або ж швидко зникають» [18, с. 623]. Однак реалістичний художній простір Марії Матіос, щоденниковий дискурс до деталей точно передає відчуття страху героїв: «*Діти. В очах **страх**. Дехто дивиться вовчням: коли це закінчиться?*» [71, с.34]; «*...**Страх. Жахкий страх** стинає раптово так, що, здається, ще трохи – і настане повний параліч*» [71, с 118]; «*...Строковики – вевешники. Як курчата. Блимають очима з-поза шоломів, плечі опущені. На обличчях написано: **СТРАХ***» [71, с. 142].

Марія Матіос у своїх текстах використовує й концепт **Смерть**. Словник біблійного богослов'я подає такі відомості щодо поняття **смерть**: «Кожна людина зустрічається на життєвому шляху зі **смертю**. Біблійне одкровення не відкидає цього досвіду, не втікає у нездійсненні мрії, а на будь-якому етапі священної історії тверезо й відверто дивиться в очі смерті: смерть тих, хто нам близький, – виклик скорботі тих, хто залишається; смерть, що її кожен передбачає для себе, бо він також «побачить смерть» [87, с. 761]. Нерідко структури з лексемою **смерть** у художніх текстах письменниці входять до складу афористичних висловів: «*У **день смерті** всі слова зайві. Партії регіонів сьогодні знесло дах!*» [71, с. 53]; «*Ось такий одночасний пік життя і **смерті***» [71, с. 245]; «*...Але «Не плачте за мною ніколи» – це роздуми про сутність життя через призму **смерті**. Ну майже, як про сьогодні*» [71, с. 318].

У такому художньому відтворенні спостерігаємо водночас і глибоку віру Марії Матіос в істини Святого Письма, й проєкцію на непрості реалії сьогодення України. Повертаючи багатьом сакральним номенам первісне значення, письменниця одночасно презентує нові інтерпретації сакральних символів, відтворює правдиву картину подій, що відображають світорозуміння релігійної людини.

Функціонування концептуальних лексем *гріх, страх, смерть* у художній творчості Марії Матіос засвідчує високий рівень інтелектуалізму авторки, глибину її мовомислення. Специфіка вживання цих лексем у канві художнього тексту органічно відтворює національно-мовне світобачення, морально-етичні пріоритети й духовні цінності.

2.2 Лінгвокультурний аналіз образу жінки

У творах Марії Матіос одним з основних образів постає образ жінки, берегині роду людського.

За академічним тлумачним словником, жінка - «1. *Особа жіночої статі; протилежне чоловік.* 2. *Доросла, на відміну від маленької дівчинки.* 3. *Заміжня особа стосовно до свого чоловіка*» [101, с 423].

Досліджуючи твори Марії Матіос, спостерігаємо, що образ жінки позначений складним психологізмом, а подеколи навіть трагізмом, зумовленим особистими драмами пошуку гармонії героїнь.

У прозових творах авторка відобразила історію життя Буковинського краю, описуючи події через побут селян. Письменниця майстерно використовує регіональне мовлення своїх персонажів, відтворюючи специфічний гуцульський діалект: «У *цім* краю жіноча **тяжба** споконвіку на жала до діла буденного» [68, с. 9].

У своїх творах авторка за допомогою рослинних компонентів намагається створити образ української жінки, розкрити її життя. Особливу увагу при цьому приділяє рослинам, зокрема троянді, яка ототожнюється із

жінкою, з її долею, символізуючи різні етапи життя: *«Життя – то трояка ружа... ти думаєш, що ружа ружекий колір має. А воно ні. На то вона трояка ся називає. Так і життя. То чорне тобі покажеться, то жовте, а там, дивися, загориться червоним. Ніколи не знаєш, яку барву завтра уздриш. Чекаєш одної, а воно тобі показує другу»* [72, с. 156].

Символічну роль у творі має і колір, який змінюється та має своє значення. Образ троянди, або як її називають на Буковині *«ружа»*, уособлює страждання, кохання, пристрасть, вірність, зраду. Головне – це страждання, адже в тексті – не просто троянда, а ружа, що етимологічно походить з прадавньої української назви «кров» – руда, ружа, а тому означає вогняну кров.

Лексеми *жінка* й *троянда* входять до порівняльних конструкцій, які відображають життя жінки: *«У трілітровій банці в'янули три пурпурові троянди, як жінка після тридцяти п'яти»* [74, с. 95].

Досліджуючи твори Марії Матіос, спостерігаємо широке використання гами кольорів як певних символів буття жінки: *«А тепер я тримаю в руках темно-зелений, як проросла жабуринням озерна вода, талмуд свого багаторічного щоденника з претензійною назвою «Жіночий літопис», писаний різнокольоровим чорнилом, помальований примітивними, наївними картинками...»*; *«Адже все, що записано в темно-зелену скриню пам'яті під кодом «Жіночий літопис», моє тріпотливе серце пережило й перетерпіло, пересміялося й перехлипало»* [74, с. 16].

Як відомо, зелений колір є символом природи, молодості, краси, родючості, радості, ствердження життя; водночас – це символ депресії, інертності, байдужості і смерті. Цей колір також підкреслює психологічний стан жінки, глибоку депресію, яку вона пережила, ілюструє певну межу життя і смерті. Окрім зеленого, в тексті простежуємо і білий колір, який асоціюється з чимось стерильним, аптечним, операційним, а ще зі святом, одягом нареченої, символізує чистоту, непорочність. Ці два кольори протиставляють

в ході асоціативного мислення жінки: *«Треба позбирати висохлу білизну, а то гойдається, як біла смерть між зеленню дерев. Ні, як білий сніг на зеленому листі...»* [74, с. 36].

Аналізуючи образ жінка у мовотворчості Марії Матіос, відшуковуємо символічність на одному з найбільш вагомих і багатозначних символів – це образ **змії**. Змія – це символ, пов’язаний з плодючістю, землею, жіночим репродуктивним началом з одного боку, а також вогнем і чоловічою силою з іншого. У повісті «Москалиця» образ змії зображує внутрішній стан головної героїні – злу і потворну, проте водночас втаємничену й сильну. Так, героїня твору Северина виступає іншою, не такою як всі, – лихою, нечистою. Це закарбовано в її імені, *«в якому одночасно злилося її назвисько і прізвисько, її фамілія, тавро і одночасний вирок – москалиця. Слизьке й холодне, ніби гадюча шкіра»* [69, с. 24]. Зміїні риси простежуються і в основній портретній характеристиці – погляді: *«...вона дивилася в очі Вороніну, незмигним, таким самим, як у гадюки з кошика поглядом...»* [69, с. 42]. Так образ змії проявляється в контексті патріархальної культури.

Одним із важливих мотивів повісті є людська самотність, яка породжена обставинами народження героїні, трагедією втрати матері й історичними обставинами. Москалиця – це образ жінки з повною пазухою небезпек і з власною галереєю потаємних істин – таку філософію вдихає авторка в концепцію своєї героїні.

З концептом **жінка** органічно пов’язана лексема **коса**. Коса – *«заплетене волосся, довге волосся»* [101, Т. 4, с. 304]. А дівоча коса – символ краси і вроди, цнотливості і честі українки. У давнину, коли дівчина до шлюбу втрачала честь, то їй відрізали косу, вона не повинна була ходити з непокритою головою, її називали покриткою. Важливим за народними звичаями, був обряд розплітання і розчісування коси на українському весіллі. Це свідчило, що дівчина стає жінкою і вже повинна ходити завита (тобто у хустці) [37, с. 410]. Наприклад: *«Видите, Аннице, мені ще моя мама розказувала, дай Боже*

здоров'я її згадувати, що Дарусина мама порушила звичай одразу по шлюбі. Вінчана жінка повинна **зітнути свій волос** по шлюбі. Жінка, що має чоловіка, – то не дівка, що вона **розплітала косу**, а Михайло, вповідали старі люде, часав її, як дитину» [72, с. 194]. На Буковині панував звичай – в день шлюбу нареченій відрізували косу: «Казати не казала, але рада була, що збулася першого весільного страху: не відтяв їй прилюдно Вівчар **дівоцьку косу**, чим подивував навіть старших весільних газдів. А в їхньому селі іншим молодим **коси відтинали**» [68, с. 358].

Також посивіла коса є символом старості і пережитих труднощів, досвіду: «А солодка Даруся сидить у квітнику між айстрами у трьох кроках від Марії з Василюю, заплітає-розплітає давно **поріділу сиву косу**, слухає незлобну розмову про себе і лиш тихо усміхається» [72, с. 8].

Жінка – це передовсім мама. За академічним словником, *мати* – «жінка стосовно дитини, яку вона народила» [101, Т. 4, с. 647]. Жінка-мати виступає символом життя, адже саме вона народжує дітей; є берегинею роду, опікується, охороняє свою сім'ю. Завжди у складних, екстремальних ситуаціях, ми звертаємось до мами, як до найважливішої порадиці [див. 37, с. 355; 5, с. 479]. Бути матір'ю – це великий дар від Бога. А материнська молитва за своїх дітей є найсильнішою: «Так, я **мама!** Я вже двадцять років мама! І тому я маю право гніватися на Того, кого моя печаль не займає! Мої сльози не розчулюють Його тверде камінне серце. Я розпадаюся від цього життя, як висохла грудка землі від дощу, а Він, Він байдуже спостерігає за моїми муками!» [68, с. 46].

Як відомо, у мовленні буковинців широко використовується лексема «весільна матка», яку авторка подає і у своєму творі. *Весільна матка* - жінка, яка виконує на весіллі роль матері нареченого або нареченої. Вона є символом достатку. На це місце обирали порядну, одружену жінку, яка дотримувалась християнських звичаїв та обрядів. Вона є другою за важливістю на весіллі, адже разом з батьком (своїм чоловіком) ставала свідком згоди на шлюб при

вінчанні і саме вона для майбутнього подружжя мала стати наставником, тобто допомагати, радити, підтримувати [37, с. 356]: *«На третій день весілля, коли зняли з голови молодої чільце і стрічки, дві **весільні матки**, весело завиваючи, попід руки вивели молоду під стіну шопи, де набувалися гості, далі повільно розплели Маріччину довгу косу»* [68, с. 358]

Марія Матіос у своїх творах використовує також авторські афоризми, до складу яких входить лексема **жінка**: *«У **жінці** генетично закладено необхідність перекидати з руки на руку дитину, як іграшку»* [74, с. 65]; *«Жіноча свідомість малопридатна саме для тоталітарних репресій, або придатна менше через те, що **жінка** завжди більш відповідальна за життя, ніж чоловік. **Жінці** важче позбутися власного життя, через те, що **жінка** майже завжди залишається оберегом іншого життя. Того, котре вона дала»* [74, с. 77]; *«Ти не вписуєшся в класичну другу стать, — уже відверто сміється з мене, — ти не **жінка**, ти — **стать якась третя**»* [74, с. 36]; *«Його **жінка** — його **гризота**»* [72, с. 129]; *«Чоловік (глухо) зневажає **жінку** навіть тоді, коли любить. Він ненавидить свою слабкість біля неї»* [74, с. 143].

Отже, Марія Матіос художній образ жінки творить занурюючись в українські традиції, заглиблюючись у її переживання. Творчість письменниці повертає в українську культуру важливі пласти традиційної духової культури, ставить непрості проблеми буття нації й окремих її індивідів, повертає від забуття втрачені материки української самобутності й представляє їх як важливу складову вселюдських цінностей.

2.3 Лексико-семантичний аналіз концепту «зовнішність людини»

Своєрідною авторською системою відтворення мовної картини світу є зовнішність героїв твору, опис яких ідентифікує персонажів, що виражено в описі деталей: волосся, зросту, очей, звичок, одягу тощо.

У мовотворчості письменників зазвичай мовні засоби концепту «зовнішність людини» уможлиблюють детальний опис портретних

характеристик, підкреслюють особливості статури, зросту, кольору очей, волосся тощо. Однак у своїх художніх творах Марія Матіос акцентує увагу читача не стільки на зовнішньому вигляді, скільки на внутрішньому світі персонажів, їхньому стані, емоційних переживаннях, вподобаннях, що, звісно, впливає на їхню зовнішність. Словами-характеристиками письменниця викликає у читача узагальнений і водночас персоналізований образ персонажа, як-от: «відмінниця» [67, с. 1], «комсомолка» [67, с. 1], «активістка» [67, с. 1]; «чоловік-невидимка» [65, с. 75], «чоловік-невловимка» [65, с. 75]; «торкітлива, як сорока, дитина» [72, с. 5, с. 141], «говірливу дитину» [72, с. 141]; «стара, розкудлана Мавра» [65, с. 102], «смішна» [65, с. 102]; «древня істеричка Аделаїда з моєї роботи» [65, с. 103].

Письменниця вдається до опису персонажів за їхніми особливими прикметами – ознаками зовнішності, які різко вирізняють людину з-поміж інших, вказують на її своєрідність, неповторність: *сухонький, як висохла на сонці бадилля* [63, с. 63]; *мовчазного білого діда* [63, с. 67]; *Із високим худим чоловіком, в якого родима пляма на правій щоці* [63, с. 166].

За допомогою концепту «зовнішність людини» у художньому творі можлива презентація захоплення авторки жіночою вродою своїх героїнь, їхніми принадами, що в художніх описах нерідко підсилюється емоційно-оцінними лексемами, наприклад: «*просто дівчина з косою до колін*» [67, с. 1]; «*Була красива, як олениця: висока, струнка, з викладеною круг голови важкою косою*» [63, с. 134–135].

У досліджуваних текстах спостерігаємо також іронію, а подеколи брутальний сарказм: «*молодий пройдисвіт*» [65, с. 120]; «*шмаркач із вулиці*» [65, с. 120]; «*молодий хлоп*» [65, с. 126]; «*молодий жеребець*» [65, с. 136].

Виокремлюємо групи вербалізаторів концепту «зовнішність людини» у мовотворчості Марії Матіос:

а) фізичні ознаки людини: «*молодий, що діставав головою мало не до неба*» [5, с. 86]; «*маленька жінка*» [72, с. 81]; «*такої дрібної жінки*» [72, с. 91];

«дівчина-тичка» [72, с. 12];

б) ознаки зовнішності й фізичних якостей персонажів у поєднанні: «чоловік у кептарі» [72, с. 80]; «довготелесий Михайло» [72, с. 81];

в) колір волосся: «біловолоса бестія» [74, с. 140]; «чорний хлопець» [63, с. 102]; «русява дівчинка» [63, с. 56];

г) колір очей: «в нього були кольору горіхового листу» [63, с. 159].

Подеколи зображення кольору очей має глибоко символічний зміст, для прикладу чорні очі героїні-знахарки у творі «Москалиця».

В аналізованих творах привертає нашу увагу використання авторкою «тваринних» ознак для опису людського погляду: «в чорняву Северинино погляду» [69, с. 28]; «проткнула обох поглядом, як пікою» [69, с. 39]; «незмигним, таким самим, як у гадюки з кошика, поглядом» [69, с. 42]. Такий образ знаходить своє вираження у фольклорних джерелах і пов'язаний передусім з нечистою силою (поряд із позитивною характеристикою гадюки в усній народній творчості зустрічаємо згадки і про її належність до нечистої сили).

У народній естетиці очі уособлюють символ привабливості, краси, вдачі, розуму, проникливості, пильності, жадібності, заздрощів, нахабства [37, с. 414]. Водночас очі символізують розум та дух; це символ Сонця, знак зловорожих сил і краси. У християнстві – це світильник для тіла, а також символ кохання. Око є об'єктом численних повір'їв і вірувань. Уважалось, що з допомогою цього символу людина може чинити вплив на долю інших людей. «Найчастіше очі пов'язані з можливостями зурочити, нашкодити живій істоті. Прихована людською підсвідомістю міфологема око – божество обумовлює розвиток сучасної фразеологічної семантики, яка формується шляхом сприйняття людиною навколишнього середовища за допомогою очей. Очі стають символом самої людини або характеристикою її окремих духовних чи фізичних якостей» [91, с. 56].

Сталі сполуки з компонентом *око* у мовистилі Марії Матіос виражають

широкий спектр емоцій персонажів, серед яких захоплення: «...з незвично повною пазухою і дещо притлумленим, чи, може, заспокоєним, **блиском очей**» [72, с. 95]; «*Буває: не встигне дівка з-під вінка вибратися, а вже **на очі стає розкоса**, як по мужчинських лицях застрягає...*» [65, с. 91].

Зовнішні характеристики та описи внутрішніх станів представлені у мовотворчості Марії Матіос широкою палітрою фразеологізмів, які за своєю природою є емоційно-образними, а в канві художнього тексту виконують особливу стилістичну функцію – увиразнюють авторський текст, додаючи особливого експресивно-образного забарвлення. За допомогою фразеологізмів Марія Матіос різнобічно характеризує персонажів, виділяючи певні деталі в їхній зовнішності, характері, рисах вдачі, ситуативній поведінці та ін. Як-от: **кишка тонка** «не вистачає сил, здібностей, уміння, рішучості і т. ін. для виконання, здійснення чогось» [114, с. 295] – «...і сам хотів би бути президентом, **але кишка тонка...**»; **кров з молоком** «здоровий, рожевовидий, рум'яний (про людину та її обличчя)» [114, с. 315] – «*Парасочка біленька, **кров з молоком...***» [73, с. 45]; «***Народився в сорочці*** «везучий, удачливий, щасливий» [114, с. 425] – «*Федусько **родився в сорочці***» [73, с. 15].

Засобами фразеології М. Матіос описує різні стани персонажів:

1) фізичний стан особи:

«Іларій тоді спускався з Околени чи то від Василя, чи то від його жінки, – й **став як пень** перед джерелом-копанкою, деяко́сь так чудно вмивалася Анна» [73, с. 56] – **як пень стояти, сидіти** «бездумно, бездіяльно, нічого не розуміючи» [114, с. 489];

«Але його **била дроз** при згадці про Анну» – письменниця вживає слово «дроз» у жіночому роді, що є особливістю місцевої гуцульської говірки [73, с. 75] – **дроз пробирає** (проймає, пробиває і т. ін.) «хто-небудь тремтить від холоду, страху, хвилювання, нервового напруження» [114, с. 220].

2) психічний стан людини:

«...А тебе колись буде **мучити совість**, що ти могла допомогти мені» [72, с. 23] – **совість мучить** «хто-небудь відчуває гризоту, сором за свою провину, несправедливість і т. ін.» [114, с. 675];

«І увесь цей час за мною біжить безконечно жалісливе бабусине „Марічко, верніться!“ – але так само безконечно уперто мені **не уривається терпець** дотепер бігти босоніж Планетою Життя...; [74, с. 23] – **уривати / урвати** (увірвати) **терпець** «доводити кого-небудь до втрати ним рівноваги, спокою» [114, с. 737];

«На вас люди **серця не будуть мати**, як будете карати невинних» [73, с. 23] – **мати серце** (на кого-що) «бути незадоволеним ким-, чим-небудь» [114, с. 377];

«У Коля **нерівно билось серця** до іншої – до Анни Зорівчак – **нерівно серце б'ється** (до когось) «кого-небудь охоплює якесь почуття» [114, с. 640].

3) розумову діяльність:

«То сьогодні зранку **ломили голови** в сільраді – ким замінити Хромого...» [73, с. 45] – **ламати** (рідко ломити) **голову** «напружено працювати над розв'язанням якогось складного питання; робити щось» [114, с. 327];

«А кому **прийшло до голови** – робити домовину наперед?» [72, с. 56] – **прийти / приходити в голову** (до голови) «з'явитися, виникнути (продумки, здогади та ін.)» [101, с. 561];

«Іларій був би й тиждень **не сушив собі голову** думанням» [73, с. 45] – **сушити голову** (думанням) «напружено думати, роздумувати над чимось, шукаючи розв'язання якихось проблем» [114, с. 701].

4) реакцію на почуте:

«...слова Лупула Михайло **пропустив повз вуха** – він наче здурів від невідомості» [73, с. 34] – **пропускати повз вуха** «не реагувати на те, що говорять» [114, с. 578].

Загальнономовні фразеологічні сполуки увиразнюють описи внутрішнього

стану героїв у структурі діалогів. Часто це вислови-самохарактеристики:

«...Я його дуже любила... Й думала, що **життя мені не буде без нього**» [74, с. 36] – **нема** (немає, не буде, не було і т. ін.) **життя** (перев. без когочого) «хто-небудь позбавлений душевного спокою; комусь дуже погано» [114, с. 432];

«– Коли я зомліла. Може, й добре, що зомліла, бо не знаю, що було б, якби **була при пам'яті**» [74, с. 37] – **при пам'яті** «у свідомому стані» [114, с. 730];

«– З людьми спілкувалася мало, **язик тримала на припоні**» [73, с. 26] – **тримати язик на припоні** «мовчати, не розголошувати чого-небудь, утримуватись від висловлювання» [114, с. 722];

«– ...Я був всього лиш **старшим куди пішлють** — солдатом» [73, с. 14] – **старший, куди пошлють** «той, хто виконує незначні послуги, доручення, бігає, ходить кудись; побігач» [114, с. 690].

У структурі фразеологізмів письменниця часто використовує слова для позначення частин тіла, що підкреслює антропоцентризм фразеологізму як засобу стилізації розмовної мови, наприклад:

1) **голова:**

«– А ця, – показав пальцем на Дарусю, – німа. І **не мороч їй голову**...» [72, с. 63] – **морочити голову** «завдавати кому-небудь клопотів, турбот; заважати, набридати» [114, с. 408];

«Люди в селі роблять часом таке, що навіть Даруся **хапається за голову**...» [73, с. 6] – **братися (хапатися) за голову** «бути у відчаї, розпачі; дуже переживати, шкодувати» [114, с. 45].

2) **очі:**

«Його великі **розкосі очі ковзали по людях**...» [72, с. 65] – **ковзати / ковзнути поглядом** (очима) «дивитися, поглядати на кого-, що-небудь» [114, с. 302];

«Юр'яна забилася в запічок і **не спускала очей** з яблука» [65 с. 23] – **не**

спускати / не спустити ока (очей) «постійно пильно дивитися на кого-, що-небудь» [114, с. 685];

*«...Неньо знали, коли кому треба **очі замилити**, то й говорили порумунськи...»* [72, с. 56] – *замилювати / замилити очі* «обдурювати кого-небудь, хитрувати, приховуючи хиби, недоліки, справжній стан речей» [114, с. 248].

3) **язик:**

*«– Що ти, дурню, **язик розпускаєш?**»* [72, с. 80] – *розпускати / розпустити язика* «не стримуватися у розмові; багато говорити» [114, с. 614];

*«Моє щастя в тому, що завжди **тримала язика за зубами**»* [72, с. 47] – *тримати (держати) язик (язика) за зубами* «мовчати, не розголошувати чого-небудь, утримуватись від висловлювання» [114, с. 722];

*«...Гляне на Йвана, стисне плечима, та й **прикусить язик**»* [73, с. 78] – *прикусити язика* «утриматися від висловлювань; замовкнути» [114, с. 563].

Зовнішні характеристики персонажів та їхні внутрішні риси Марія Матіос відтворює за допомогою різних синтаксичних структур, що слугують актуалізаторами таких художніх описів. До прикладу, з психологічної розвідки письменниці «Щоденник страченої»:

а) **парцеляція:** *«Випускаю волосся. Воно давно неціловане. **Зів'яле**»* [74, с. 121]; *«А я дивилася, як дивиться він. І мені було тепло. **І гарно. І байдуже. І всяко**»* [74, с. 100]; *«Залишається неясне відчуття туману. **Запаморочення. Чарів**»* [74, с. 114]; *«А далі він робив з мене квітку. **Нічну. Матіолу**»* [74, с. 100].

б) **приєднувальні конструкції:** *«Та все одно закінчити одним: світовим присудом про куртизанську жіночу натуру. **І не більше**»* [74, с. 58].

Особливо виразними є авторські порівняльні конструкції, що їх авторка вживає для зображення персонажів: *«Блаженна. **Як собака, що має сказ**, – скажена. Шалена. Несамовита. Не сповна розуму. Непідсудна. Божевільна.*

Не...» [74, с. 67]; *«Я вилетіла зі спальні, як ошпарена»* [74, с. 30].

Надзвичайно виразними в оформленні висловлень на позначення концепту «зовнішність людини» є типові **розмовні конструкції**, у структурі полілогів і діалогів: *«— Дурдо-о-ом!!! — схопився за голову прокурор»* [74, с. 155].

Як бачимо, вербалізація концепту «зовнішність людини» в художній оповіді Марії Матіос акцентує увагу читача не лише на анатомічних та загальних фізичних характеристиках персонажа, а й на його внутрішніх якостях, вподобаннях, морально-етичних цінностях тощо.

Висновки до розділу 2

Як бачимо, вербалізація мовної картини світу Марії Матіос втілена насамперед у знакових сакральних образах і реалізована в поняттях *Бог, гріх, страх, апокаліпсис, смерть*.

Проте однією з найбільш поширених у творах письменниці є лексема *Бог*, яка слугує актуалізатором всесильності, всепрощення, милосердя. Ця лексема входить до складу традиційних для українського ментального світобачення стійких словосполук із значенням вітання, вдячності, побажання, вияву радості, щастя, а також душевного болю, відчаю тощо. При цьому ця лексема виявляє досить розгалужену сполучуваність. Експлікація синтагматичних зв'язків найчастіше відбувається через поєднання концепту *Бог* з дієсловами, а також прикметниками, іменниками, займенниками та числівниками, забезпечуючи у такий спосіб реалізацію різних концептуальних смислів та аксіологічних характеристик відповідного поняття.

Морально-етичні світоглядні аспекти українців знаходять вияв у понятті *гріх*, що безпосередньо пов'язаний з такими сакральними смислами, як *апокаліпсис, страх, смерть*. Марія Матіос вдається до використання цих понять в художній оповіді для репрезентації ритуально-магічного сприйняття буття персонажів творів, їхньої глибокої, непорушної віри у Святе Письмо.

Концепт *жінка* у творах Марії Матіос експлікується різноманітними вербалізаторами, що свідчить про його значущість й багатогранність. У численних зображеннях зовнішності героїнь, описах їхніх психічних та емоційних станів, у їхній комунікації розкривається внутрішній світ, особливості жіночої психології.

Вербалізація концепту *жінка* у творчості письменниці відбувається завдяки засобам образності, що дають влучні оцінки і передають ставлення до героїнь.

Опис зовнішності персонажів художніх творів є невід'ємним засобом вербалізації картини світу письменниці у цілісній системі індивідуальних образних засобів. Однак письменниця втілює не лише опис зовнішності персонажів (фізичні якості, колір волосся, колір очей), а й репрезентує їхні внутрішні риси, послуговуючись широкою палітрою мовних засобів: метафорами, оцінними словами, фразеологічними сполуками.

РОЗДІЛ 3

ВИВЧЕННЯ МОВОТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС В ЗЗСО

3.1 Національно-культурний складник як один із засобів формування компетентностей школярів у ЗЗСО

Під час вивчення української мови у ЗЗСО особлива увага приділяється взаємозв'язку мови й культури. Адже мову учні пізнають через культуру, а засобами мови здійснюється перехід у світ культури. Отож, країнознавчий підхід – один з визначальних принципів навчання української мови.

Формування лексичної та фразеологічної компетентностей учнів під час вивчення лексикології й фразеології української мови варто проєктувати через призму національно-культурного компоненту. Саме такий підхід сприятиме кращому засвоєнню словникового складу української мови, а також розвитку компетентності школярів щодо усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження.

Під час вивчення української мови у ЗЗСО національно-культурний складник простежується на всіх рівнях: у фонетиці, граматиці, стилістиці. Проте є такі мовні одиниці, які найтісніше пов'язані з позамовними реаліями. До них уналежнено номінативні лексичні й фразеологічні одиниці мови, які становлять досить об'ємний і неоднорідний шар, оскільки позначають усе, що характерне для культури, традицій, побуту народу.

Цікаву лінгвокраїнознавчу інформацію мають фразеологізми, оскільки фразеологічна система мови презентує культурно-історичний досвід народу – носія мови, уможлиблює розуміння національної психології, національне бачення світу. Фразеологічні звороти нерідко позначені яскравим національним характером, наприклад: *гнути горба, голий як бубон, заморити хробачка, старий вовк* тощо. До таких фразеологізмів можемо віднести і етикетні формули спілкування: *ласкаво просимо, щиро вітаємо, на добраніч*.

Важливим засобом навчання лексикології та фразеології є тексти, що ґрунтуються на національно-культурних та психолінгвістичних засадах. Текст – це одиниця спілкування, породження комунікативно-пізнавальної діяльності, це категорія, що презентує мовні одиниці в їхній функції. Це дає змогу мовленнєве середовище створити під час навчання не штучним, а органічним, природним.

Цілеспрямований добір текстів і завдань до них створюють розвивальне мовленнєве середовище, забезпечуючи мовленнєвий розвиток учнів.

Слушними вважаємо міркування вчених щодо взаємозв'язку мовлення і внутрішнього мислення, адже мовлення – це відображення мислення: якою мовою людина мислить, такою й говорить. Дослідники доводять, що «у мовленнєвій діяльності людини, усній і писемній, слухові, рухові і зорові мовні уявлення виступають у їх єдності, а тому в процесі навчання виокремлювати їх не можна» [3, с. 204].

3. Бакум зазначає: «Якщо суб'єкт навчиться користуватись «внутрішнім» мовленням (до себе і про себе), якщо зуміє подолати комплекс недооцінки самовиховання і самонавчання з допомогою слова, мови, мовлення, то він оволодіє мистецтвом саморозуміння, самопізнання, зуміє розбудити почуття любові та самоповаги. Мова, як відомо, стає реальністю тільки через висловлювання. Будь-яке висловлювання, яким би монологічним воно не видавалось, є лише моментом неперервного мовленнєвого спілкування, яке, у свою чергу, є неперервним процесом всебічного становлення даного колективу і людини в ньому. Будь-який мовленнєвий виступ (книга, рецензія, будь-який текст у широкому розумінні) неминуче орієнтований на попередні і майбутні тексти, таким чином ніби вступаючи у великий діалог: на щось відповідає, з чимось погоджується, щось заперечує, передбачає можливі відповіді і заперечення, шукає підтримки, підтвердження і т.п.» [3, с. 84].

Надзвичайно важливими в лінгводидактиці є стратегії продукування

тексту, оскільки вони завжди дотичні до слова, до емоційно-афективного аспекту його сприйняття учнями. Така стратегія під час вивчення лексикології, на думку З. Бакум, «спрямована на структурування семантичного плану тексту, що складається з елементів моделі тексту, спілкувального контексту, мовних засобів організації текстової тканини. Учений зараховує до мовних засобів встановлення діалогічних зв'язків - цитування, яке лінгводидакти розглядають як діалогічну реакцію на можливі запитання учнів. Розглядаючи діалогічні зв'язки, дослідник пропонує звернути увагу на абзаци, що суттєвими рисами зісталяються з реплікам діалогу. Завдяки цьому відбувається акцентування уваги учня на власне мовлення» [2].

Під час навчання лексикології й фразеології доцільно добирати матеріал, подібний до того, з яким мають справу учні у повсякденному житті.

Особливо варто звернути увагу на художній текст, адже він формує та розвиває етичні компетентності учнів внаслідок поєднання конкретно-історичного, загальнолюдського і національного компонентів твору, презентуючи нерозривний зв'язок реалій своєї країни, культури зі світовим історичним і культурним розвитком. У художньому тексті зазвичай презентовані діалоги з формулами ввічливості, фоною і безеквівалентною лексикою.

Характерна особливість художнього тексту – антропоцентричність. Художня література націлена насамперед на пізнання людини. Її використання під час вивчення лексикології та фразеології нерозривне від національно-культурного компонента. У комплексі з розв'язанням засадничих лінгвістичних та соціокультурних завдань залучення до аналізу художніх текстів підсилює введення учнів у світ культури свого народу.

З художніх творів школярі дізнаються про морально-етичні та духовні цінності минулого й сучасності, про патріотизм, про релігію, про взаємини людини та суспільства, про особливості родинного і побутового устрою, про

національні обряди та звичаї. Отже, художній твір варто розглядати як джерело соціокультурного розвитку учнів.

На уроках доцільно цілеспрямовано навчати учнів інтерпретувати художній твір, оскільки це розвиває специфічний вид їхньої пізнавальної діяльності.

Варто відзначити особливість сучасних художніх творів, де наявні описи мовленнєво-комунікативних дій, що відбуваються у реальних ситуаціях комунікації. Мовлення персонажів, авторське мовлення, презентують лексичний матеріал, який його учні використовують у повсякденному спілкуванні.

Отже, національно-культурна семантика реалізовується на всіх рівнях мови. Однак для лексичних і фразеологічних одиниць найбільш характерною є кумулятивна, накопичувальна функція мови. Ці одиниці формують досить об'ємний і неоднорідний шар, оскільки позначають все те, що характерне для культури, побуту, звичаїв. Чим багатша особистість у внутрішньому світі, тим більш вагомим для неї є слово. Розвиток національної духовності учнів не є можливим без глибокого пізнання мови та підвищення культури їх мовлення, що реалізується під час вивчення лексики й фразеології.

3.2 Методи, прийоми і засоби навчання лексикології та фразеології

Ефективність навчання лексикології та фразеології у ЗЗСО великою мірою залежить від розуміння вчителем сутності методів, прийомів, форм, засобів навчання, а також методично правильного їх добору та комбінування. Навчальні технології, що їх застосовують учителі в різних комбінаціях, у сучасних реаліях зазнають істотних трансформацій, модифікацій, поєднуючись з інноваційними.

Аналіз сучасних підходів до визначення методів навчання презентує різноманітність тлумачень цього поняття, що зумовлено його складністю, різноманітними підходами до його виокремлення (джерела знань, способи

взаємодії суб'єктів освітнього процесу, система цілеспрямованих дій вчителя, яка орієнтована на пізнавально-практичну діяльність учнів).

У лінгводидактиці найбільш доцільною є класифікація методів на основі способів взаємодії вчителя та учнів на уроці, що передбачає зв'язний виклад матеріалу, бесіду, спостереження над мовою, роботу з підручником, метод вправ.

Метод навчання лексикології та фразеології повинен забезпечувати реалізацію освітньої, пізнавальної, розвивальної, контрольної-корекційної, виховної функцій навчання і забезпечувати формування лексичної та фразеологічної компетентності учнів.

Перспективними для навчання лексикології та фразеології є такі методи: усний виклад учителя (розповідь, пояснення), бесіда, спостереження й аналіз мовних явищ, робота з підручником, метод вправ, інтерактивні методи, які підсилюють організацію роботи під час формування лексичної та фразеологічної компетентностей учнів, забезпечуючи взаємозв'язок учня та вчителя під час роботи над лексико-фразеологічним матеріалом, уможлиблюють використання різних рівнів пізнавальної діяльності школярів.

Особливу роль під час навчання лексикології та фразеології відведено методу вправ, за допомогою яких розвиваються базові вміння і навички. О. Біляєв визначає вправи з мови як «виконання учнями навчальних завдань з метою закріплення теоретичних відомостей та оволодіння практичними вміннями і навичками» [11, с. 71]. Лінгводидакти тлумачать вправи як «практичний спосіб навчання, що являє собою спеціальне завдання для багаторазового використання (повторення) учнями певних операційних дій з метою їх засвоєння, формування вмінь і навичок, закріплення знань» [4, с. 31]. У студіях лінгводидактів зазначено, що вправи – це «повторюване виконання дій з метою засвоєння знань і вироблення мовних і мовленнєвих умінь і навичок. Це невід'ємний складник навчання мови. Вправи не можна розглядати лише як ілюстрації до теоретичних відомостей з мови, різних

визначень і правил» [2, с. 32].

Вправи, які спрямовані на формування лексичної та фразеологічної компетентностей, повинні постійно застосовуватися на уроках української мови з дотриманням засадничих дидактичних та методичних вимог.

Під час розробки системи вправ варто враховувати їх типи, а саме те, що вони презентують:

- дидактичну мету, ступінь самостійності і творчості;
- виконання за зразком;
- рівень засвоєння знань;
- місце виконання;
- зміст;
- характер мовленнєвих операцій;
- вид навчальної роботи;
- етапи становлення мовленнєвих навичок;
- підготовку до мовлення;
- спосіб формування вмінь і навичок;
- форму проведення.

Під час навчання учнів лексикології та фразеології методично виправданим вважаємо комбінування різних типів вправ, адже застосування одного типу вправ автоматично передбачає використання інших.

При доборі вправ, варто враховувати не лише навчальний матеріал, а й характер і форму виконання завдань (усну чи письмову), способи поєднання вправ, послідовність їх виконання за ступенем складності.

Під час формування лексичної та фразеологічної компетентностей до продуктивних зараховуємо лексичні, фразеологічні, лексико-стилістичні вправи, які спрямовані на ознайомлення учнів з лексичною системою української мови. У такий спосіб учні засвоюють базові поняття, встановлюють семантику слів та фразеологізмів, осмислюють сутність лексичних та фразеологічних одиниць, їх сферу використання, оволодівають

синонімічними мовними ресурсами.

Самостійне засвоєння учнями програмового матеріалу відбувається через метод роботи з підручником, який розвиває в школярів здатність до самостійного опанування знань, навичок роботи з навчальною літературою, планувати свою навчальну діяльність, сприймати та відтворювати теоретичний матеріал.

Під час вивчення лексикології та фразеології важлива роль відводиться роботі зі словниками, яка доповнює навчальну роботу. Систематична робота з лексикографічними матеріалами сприяє формуванню в учнів навичок саморозвитку, умінь самостійного користування довідковою літературою.

Увагу сучасних лінгводидактів привертають інтерактивні методи навчання, які сприяють формуванню в школярів інтересу до навчання, забезпечують оптимальне засвоєння навчального матеріалу, розвивають лінгвістичну креативність учнів, їх інтелектуальну самостійність.

Учені виділяють типи інтерактивних методів, серед яких: «методи колективно-групового навчання («мікрофон», «розумовий штурм», «лінгвістична дуель» у вигляді експрес-опитування); методи кооперативного навчання (робота в малих групах, у парах, діалог, акваріум, карусель, пошук інформації, спільний проєкт); методи ситуативного моделювання (імітаційні ігри); методи опрацювання дискусійних питань (метод «ПРЕС», «займи позицію», «зміни позицію», дискусія, «ток-шоу»)) [3, с. 6–9].

Інтерактивні методи навчання можна поділити на три групи:

- дискусійні;
- ігрові;
- тренінгові.

Формування лексичної та фразеологічної компетентності учнів передбачає використання методу проєктів, який «адаптує навчання до умов реального життя, удосконалює вміння самостійного пошуку необхідної інформації, її тематичного відбору, логічного структурування, репрезентації

результатів і аргументованого відстоювання власної точки зору» [2, с. 124].

Учені виділяють такі види проєктів:

- дослідницький, творчий, ігровий, інформаційний;
- монопроєкт, міжпредметний проєкт;
- з відкритою, явною і прихованою координацією;
- індивідуальні, парні, групові;
- короткострокові, довгострокові [2, с. 14].

Працюючи над розробленням проєкту, учні не лише опановують довідкову літературу, а й визначають місце здобутої інформації у навчально-виховному процесі, використовують отримані відомості при підготовці до уроків, позакласних заходів тощо.

Продуктивність навчання забезпечує також систематичне використання *дидактичних ігор* – таких ігрових ситуацій, які використовують в освітньому процесі з метою розвитку інтелекту, пізнавальної активності, спонукають до самостійного пошуку інформації. Використання дидактичних ігор зацікавлює учнів, формує в них професійно важливі уміння комунікації.

Методично цікавою й ефективною є дидактична гра «Фразеологічна плутанина», мета якої – збагачення мовлення дітей паремійними одиницями, які формують лексико-фразеологічне ядро мови, виявляючи її унікальність та своєрідність у порівнянні з іншими мовами, виступаючи надійним засобом її збереження; така гра сприяє розвитку мовного смаку.

Учнів поділяють на групи, кожна з яких отримує картки з написаними фразеологізмами, структурні компоненти яких переставлено місцями; їм необхідно якнайшвидше «зібрати» фразеологізми.

Під час узагальнення та систематизації знань та вмінь з тематичного блоку «Роль фразеологізмів у мовленні. Стилiстичні засоби лексикології та фразеології» доречною буде дидактична гра «Аукціон». Це можуть бути завдання для груп такого типу:

1. Пригадати фразеологізми, до складу яких входять власні назви.

2. Дібрати якомога більше фразеологізмів, до складу яких входять числівники.

До засобів навчання лексикології та фразеології учнів віднесено підручники, посібники, методичні рекомендації, словники, енциклопедичні та довідкові видання, художні твори, наочність, технічні засоби, дидактичний матеріал.

Отже, осмислення та узагальнення методів, прийомів, засобів навчання на різних етапах дає можливість стверджувати, що сучасна лінгводидактика розвивається у руслі здійснення парадигмального синтезу, відповідно до потреб сучасного суспільства, що вимагає інноваційних підходів до вибору й використання в навчальному процесі методів і прийомів навчання лексикології і фразеології у ЗЗСО.

3.3 Розробка уроку з української мови для 5-го класу (на матеріалі художніх текстів Марії Матіос)

На основі проведеного дослідження щодо особливостей відображення мовної картини світу у творчості Марії Матіос, а також ураховуючи аналіз лінгводидактичних аспектів викладання лексики й фразеології на уроках української мови у ЗЗСО, пропонуємо розробку уроку, яка може бути впроваджена у навчальному процесі.

ТЕМА УРОКУ: «ФРАЗЕОЛОГІЗМИ»

МЕТА УРОКУ:

- ознайомити учнів із поняттям про фразеологізм, його лексичним значенням; систематизувати знання про фразеологію української мови;
- розвивати вміння виділяти фразеологізми у мовному потоці; збагачувати словниковий запас учнів, формувати мовленнєву, соціокультурну компетентності;

– виховувати національну свідомість, громадянську позицію.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ:

- розуміти, що таке фразеологізми, вміти пояснювати їх лексичне значення;
- доречно використовувати фразеологізми у власному мовленні;
- працювати з фразеологічним словником;
- створювати власні висловлювання з використанням фразеологізмів.

ТИП УРОКУ: урок вивчення нового матеріалу.

ВИД УРОКУ: творча лабораторія.

ОБЛАДНАННЯ: путівник, підручник, фразеологічний словник, дидактичний матеріал, інформаційно-комунікативні технології.

МЕТОДИ РОБОТИ: робота з підручником, бесіда, тренувальні вправи, спостереження й аналіз мовних явищ, інтелектуальна розминка, виразне читання, проблемно-пошукова робота, презентація індивідуальної роботи, вправа «Знайди пару», асоціація, незакінчене речення, мікрофон.

ІНТЕГРАЦІЯ (МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ): українська література, образотворче мистецтво, математика.

ВНУТРІШНЬОПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ: синтаксис, лексикологія, орфоепія.

ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ: традиційні, особистісно - зорієнтовані, ігрові.

ЕПІГРАФ УРОКУ:

«Як маєш сказати щось дурне, візьми в рот води й трохи потримай.

Тоді дурне мине швидше»

(Марія Матіос, «Нація»)

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Підготовка до сприйняття навчального матеріалу.

Для початку роботи, простягніть одну долоньку вперед – подаруйте для роботи на уроці свою старанність, наполегливість і творчість; простягніть іншу долоньку вперед – через неї я вам дарую свою любов і ніжність. А тепер обмінємося подарунками – потріть долоньку об долоньку.

III. Визначення теми і завдань уроку.

Справді, наша мова співуча, милозвучна, насичена багатьма художніми засобами, які надають їй барвистості й ніжності. Є в ній чимало крилатих висловів, приказок і прислів'їв, якими ви користуєтеся, без яких мова неможлива. Так от всі вони об'єднуються в один із розділів мовознавчої науки. А як називається цей розділ, ви обов'язково дізнаєтеся. Але для початку, я вам роздам «Путівник», за яким ми сьогодні будемо крокувати. Прочитаймо правила. Щоб досягнути певних вершин – треба зробити крок. Крок до зірок. Сьогодні ми теж покрокуємо до зірок. І допоможе нам в цьому «Путівник», який ви перед собою бачите. Виконуйте завдання поступово – і вершину сьогоднішнього уроку ви подолаєте безсумнівно.

Отже, будьте уважні – починаємо.

I перший наш крок називається «Шифрувальник» (робота в парах).

Слухаймо уважно завдання. Вам потрібно згадати алфавіт, а саме під якою цифрою знаходиться певна літера. І вже у «Путівнику» написати відповідь. Хто перший виконає – нехай піднімає руку.

Отже, ви зрозуміли, що тема сьогоднішнього уроку – **фразеологія**.

Фразеологізм – невичерпна скарбниця мови. Фразеологізми прикрашають нашу мову, роблять мовлення яскравим, барвистим, неповторним. Наше завдання — розкрити фразеологічне багатство української мови, визначити роль фразеологізмів у мовленні, повторити відоме, дізнатися про невідоме за допомогою вправ; розвивати усне й писемне мовлення.

- Діти, що ви очікуєте від вивчення цієї теми?

Розгортаємо зошити та записуємо число, класна робота, тема уроку.

IV. Мотивація навчальної діяльності.

1.Фронтальна робота

Групова робота.

Пригадаймо те, що ви вже вивчали в початковій школі і сформулюємо правило – *що таке фразеологізми*.

1. Пекти раків (червоніти);
2. Ні пари з уст (мовчати);
3. Байдики бити (ледарювати);
4. Баламутити голову (морочити);
5. Лити сльози (плакати);
6. Молоко під вусами не обсохло (молодий);
7. Брати верх (гору) (перемагати).

2. Бесіда

1. Виконуючи завданням, якого висновку ви дійшли?
(Фразеологізм можна замінити одним словом)
2. Навіщо нам потрібні знання з фразеології?
3. Дайте визначення фразеологізму (Фразеологізм - *стійке, нероздільне сполучення слів*)

Так, молодці.

V. Сприйняття й усвідомлення учнями нового матеріалу.

1. Робота з підручником щодо ознайомлення з теоретичним матеріалом.

2. Розповідь вчителя про фразеологічний словник. Демонстрація його, знайомство учнів зі словниковими статтями.

VI. Формування практичних умінь і навичок.

1. Робота з фрагментами художніх текстів Марії Матіос.

Вправа 1. Перепишіть речення з творів нашої крайнки Марії Матіос. У реченнях підкресліть фразеологізми.

1. Газда стояв снопом посеред хати. 2. Пішов Михайло по людях, годувати газдівські вошіта вчитися всяким ручним роботам... 3. ...Ні з якими людьми ще не траплялося такого дива, щоб здорова з вечора людинана ранок упала в лежу, три роки лежала снопом... 4...Гречні газдині... вигріваючи гарячими крижами гладенькі прищерковні лавиці, та зігріваючи безкостими язиками свої невтомні і чорнонебі від брехень роти. 5. Був один розумний, що правду казав — Іван Цвичок. Та нема Цвичка. З'їли Цвичка без олії.

❖ Доведіть, що підкреслені вами сполуки можна кваліфікувати як фразеологізми.

❖ Спробуйте пояснити значення підкреслених стійких виразів.

❖ Чи всі фразеологізми вам зрозумілі?

❖ Для тлумачення фразеологізмів послуговуйтесь двотомним фразеологічним словником.

Вправа 2. Запишіть фразеологізми з твору Марії Матіос «Солодка Даруся». Поясніть їхнє значення, послуговуючись за потреби фразеологічним словником:

- на плечах голову носити, а не баняк;
- головою треба думати, а як думаєш ногами, то хай

голова страждає;

- *вони таки не мають смальцю в голові, а Бога в череві;*
- *Даруся все у своїй голові тримає;*
- *Даруся голими п'ятами чує;*
- *з курми вона говорить краще, ніж із людьми.*

- ❖ Поміркуйте: чи всі фразеологізми потлумачені у словнику?
- ❖ Випишіть із тлумачного словника значення слова «афоризм». Чи є афористичні вирази серед запропонованих речень?

3. Перегляд та пояснення відеоролика

«Хвилинка

Олександра

Авраменка»

<https://www.youtube.com/watch?v=YuBjvWYDNz0>

VII. Підсумок уроку

Доберіть до кожного фразеологізму синонім

Фразеологізм	Синонім
1. Зарубати на носі	А) виводити на чисту воду
2. Бувати в бувальцях	Б) облизня піймати
3. Сісти в калюжу	В) намотати на вус
4. Зривати маску	Г) знати, де раки зимують

VIII. Рефлексія.

«Незакінчене речення»

Фразеологізм – це ...

Пояснення фразеологізмів можна знайти в ...

Фразеологізми роблять наше мовлення ...

Наш урок добігає кінця, але попереду ще багато кроків і цікавих уроків.

Ми з вами зібрали матеріал, тепер нам треба його проаналізувати,

систематизувати.

Усі кроки виконано. Зірок досягнуто. Якщо прочитати назви та завдання всіх кроків – можна зробити висновок і відповісти на питання «Чого я навчився (навчилася) на уроці?»

«МІКРОФОН»

Опишіть свій стан на уроці обраним фразеологізмом

- ❖ ніби язик прикусив;
- ❖ байдики бити, (ледарювати);
- ❖ як білка в колесі;
- ❖ не покладаючи рук;
- ❖ не мав спочинку;
- ❖ пас задніх;
- ❖ ніс свій хрест;
- ❖ працював до сьомого поту, як хлющ мокрий;
- ❖ тихіший від води, нижчий від трави;
- ❖ ловив гав;
- ❖ аж гай гуде;
- ❖ взяти гору;
- ❖ відкрилося друге дихання;
- ❖ зірок з неба не хапав.

ІХ. Коментоване оцінювання.

Х. Домашнє завдання.

Творче завдання

Варіант 1. Напишіть твір-мініатюру про випадок із життя, використовуючи фразеологізми.

Варіант 2. З твору Марії Матіос «Черевички Божої Матері» випишіть 7 фразеологізмів, з'ясуйте їхнє значення.

Висновки до розділу 3

Отже, опрацювавши значну частину теоретичного матеріалу, а також зміст програми з української мови для ЗЗСО, можемо зробити такі висновки. Під час вивчення лексикології та фразеології у ЗЗСО важливим є використання міжпредметних зв'язків, зокрема з українською літературою, культурологією, етнографією, історією, діалектологією та іншими галузями знань. При цьому необхідно впроваджувати інноваційні підходи до вибору й використання новітніх методів і прийомів у навчальному процесі.

Текстоцентричний підхід до вивчення мовних явищ має на меті працювати не з окремими лінгвістичними одиницями, а цілісно аналізувати художній текст, тому важливо вчителю ілюструвати лексичні явища у структурі текстових фрагментів мовотворчості письменниці.

Залучення мовотворчості Марії Матіос як ілюстративного матеріалу на уроках української мови у ЗЗСО передбачає цілеспрямований добір текстів і завдань до них, що сприяє створенню розвивального мовленнєвого середовища і забезпечує мовленнєвий розвиток учнів.

Дібраний фактичний матеріал нашої роботи може бути використаний на уроках української мови у ЗЗСО, зокрема під час вивчення лексикології та фразеології; у позакласній роботі (виховні заходи, виховні години, мовні вікторини, ігри); у роботі факультативу, наукового гуртка, Малої академії наук.

ВИСНОВКИ

Отже, провівши дослідження текстів художніх творів Марії Матіос та опрацювавши значну частину теоретичного матеріалу, ми можемо зробити такі висновки.

Дослідження мовних одиниць включає в себе аналіз того, як слова та вирази використовуються для вираження ідей та концепцій, а також як вони взаємодіють з культурними, історичними та соціокультурними контекстами. Розуміння мовних концептів допомагає вивчати та аналізувати специфіку мислення та культурної ідентичності через призму мови та мовлення. Вони відображаються в лексиці, граматиці та семантиці.

Важливим аспектом є врахування впливу технологічних змін на мовну картину світу. З поглибленням глобалізації та зростанням інформаційних технологій, спостерігається зміна сприйняття та вираження концептів через мову.

На основі аналізу лінгвістичних студій дійшли висновку, що концепт – це основна ідея, загальна уява або абстрактне уявлення, що визначається системою взаємозалежних понять та взаємовідносин. Концепт відображає абстракцію реальності та може включати в себе певні характеристики, які визначають його межі та основні риси. Це термін, що використовується в різних галузях, таких як філософія, лінгвістика, культурологія та інші.

До засадничих категорій відносимо й поняття концептосфери – системи думок та знань про світ, що відображає пізнавальний досвід людини на різних мовних етапах. Разом з тим зауважуємо, що це фрагмент концептуальної картини світу, який сформований на основі загальних уявлень людини та репрезентований сукупністю мовних елементів, згрупованих за тематичними ознаками.

Відповідно до результатів нашого дослідження підсумовуємо, що мовна

і концептуальна картина світу взаємопов'язані між собою, проте мають відмінні структури. Мовна картина світу позначена національною специфікою, пов'язаною з відмінностями світосприйняття.

Мовна картина світу Марії Матіос має яскраво виражений лінгвокультурний аспект, який відображений у знакових сакральних образах та реалізований поняттями *Бог, гріх, страх, апокаліпсис, смерть*.

Здійснивши лексико-семантичний аналіз мовних одиниць, можемо зробити висновки, що лексема *Бог* слугує у творах мисткині актуалізатором всесильності, всепрощення, милосердя. Вона входить до складу традиційних для українського ментального світобачення стійких словосполук із значенням вітання, вдячності, побажань, вияву радості, щастя, а також душевного болю, відчаю тощо. При цьому ця лексема виявляє досить розгалужену сполучуваність. Експлікація синтагматичних зв'язків найчастіше відбувається через поєднання концепту *Бог* з дієсловами, а також прикметниками, іменниками, займенниками та числівниками, забезпечуючи у такий спосіб реалізацію різних концептуальних смислів та аксіологічних характеристик відповідного поняття.

Морально-етичні світоглядні аспекти українців знаходять вияв у понятті *гріх*, що безпосередньо пов'язаний з такими сакральними смислами, як *апокаліпсис, страх, смерть*. Марія Матіос вдається до використання цих понять в художній оповіді для репрезентації ритуально-магічного сприйняття буття персонажів творів, їхньої глибокої, непорушної віри у Святе Письмо.

Аналіз образу *жінки* у творах Марії Матіос експлікується різноманітними вербалізаторами, що свідчить про його значущість й багатогранність. У численних зображеннях зовнішності героїнь, описах їхніх психічних та емоційних станів, у їхній комунікації розкривається внутрішній світ, особливості жіночої психології. Вербалізація цього концепту в творчості письменниці відбувається завдяки засобам образності, що дають влучні оцінки і передають ставлення до героїнь.

Опис зовнішності персонажів художніх творів є невід'ємним засобом вербалізації мовної картини світу письменниці у цілісній системі індивідуальних образних засобів. Однак письменниця втілює не лише опис зовнішності персонажів (фізичні якості, колір волосся, колір очей), а й репрезентує їхні внутрішні риси, послуговуючись широкою палітрою мовних засобів: метафорами, оцінними словами, фразеологічними сполуками.

У лінгводидактичному аспекті нами розроблено урок з української мови для учнів 5 класу, використавши зібраний фактичний матеріал з творів Марії Матіос. Вважаємо, що залучення мовотворчості Марії Матіос (як ілюстративного матеріалу на уроках української мови у ЗЗСО) сприятиме створенню розвивального мовленнєвого середовища та забезпечуватиме розвиток мовлення в школярів.

Розвиток національної духовності учнів не є можливим без глибокого пізнання мови та підвищення культури їх мовлення, що реалізується під час вивчення лексики й фразеології. Отож, зібраний нами фактичний матеріал може бути використаний під час вивчення лексикології, фразеології та орфографії на уроках української мови у ЗЗСО.

Як підсумок, зазначимо, що мовний світ художніх творів Марії Матіос – це джерело соціокультурного розвитку для школярів, що розкриває морально-етичні та духовні цінності минулого й сучасності, патріотизм, релігію, взаємини людини та суспільства, особливості родинного і побутового устрою, звичаї та обряди. Вивчення мови художніх текстів сприятиме формуванню та розвитку етичних компетентностей внаслідок поєднання конкретно-історичного, загальнолюдського і національного компонентів твору, презентуючи нерозривний зв'язок реалій своєї країни, нації, культури зі світовим історичним і культурним розвитком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабич Н. Д. Фразеологія української мови: у 2 ч.: навч. посібник. Чернівці, 1970-1971. Ч. 1. 63 с. Ч. 2. 90 с.
2. Бакум З. П. Навчання лексики в курсі української мови як іноземної. *Філологічні студії: Науковий вісник КДПУ*: зб. наук. Праць. КДПУ, 2011. № 6. С. 690-694.
3. Бакум З. П. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії: монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008. 338 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 344 с.
5. Баранська Л. Лінгвостилістика знакових сакральних образів у творі Марії Матіос «Приватний щоденник. Майдан. Війна...». *Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс*. Чернівці, 2016. Вип. 772. С. 66-70.
6. Барвіна Н. О. Фразеологія в аспекті міжкультурної комунікації. *Лінгвістика: зб. наук. пр. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»*, 2010. № 2 (20). С. 95-98.
7. Барилова Г. К., Глуховцева К.Д. Українська етнолінгвістика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луганськ.: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 228 с.
8. Бех І. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2. С. 27-33.
9. Бербер Н. М. Асоціоніми Доля, Фатум, Судьба у поетонімопросторі прозових творів Марії Матіос. *Восточноукраинский лингвистический сборник*: сб. науч. тр. Донецк, 2012. Вып. 14. С. 34-41. URL: <http://azbuka.in.ua/wp-content/uploads/2013/10/berber.pdf> [дата звернення: 10.10.2023].

10. Белова А. Д. Вербальне відображення концептосфери етносу: сучасний стан вивчення проблеми .Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. К.: КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2001. № 5. С. 15-22.
11. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови. К.: Генеза, 2005. 180 с.
12. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. К. : «Рідна мова», 1998. 478 с.
13. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянськоговиховання особистості. *Цінності освіти і виховання*: наук.-метод. зб.; за ред. О.В. Сухомлинської. Київ: АПН України, 1997. С. 21-25.
14. Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону. К. : Вид. об'єднання «Тираж», 2005. 380 с.
15. Веклич Ю. І. Кумулятивна функція як засіб зберігання культурно-історичної інформації. *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 5 (134).С. 32-35.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К. : Ірпінь: ВЕФ «Перун», 2001. 1440 с.
17. Венжинович Н. Ф. Концептуальна й мовна картина світу як похідні етнічних менталітетів. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Вип. 14. Донецьк: ДонНУ, 2006. С. 8-13.
18. Венжинович Н.Ф. Про компонент-символ у мовних одиницях. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2019. С. 38-46.
19. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки:навч. посіб. Дрогобич: Коло, 2003. 528 с.
20. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст.: монографія. Тернопіль: Джура, 2008. 424 с.
21. Возняк С. М. Духовні цінності українського народу. Київ, Івано-Франківськ: Плай, 1999. 293 с.
22. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація : монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 527 с.

23. Голобородько К.Ю. Лінгвістичний статус концепту. Лінгвістика: зб. наук. праць. Луганськ, 2003 Вип.1. С. 16-21.
24. Голуб Н. Б. Збагачення мовлення учнів 5-7 класів власне українською лексикою : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. К., 1997. 180 с.
25. Голубовська І. О. ДУША і СЕРЦЕ в національно-мовних картинах світу (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов). *Мовознавство*. 2002. № 4-5. С. 40-47.
26. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія, 2-е вид., випр. і доп. Київ: Логос, 2004. 284 с.
27. Горобець О. В. Модель світу «своїх» – «чужих» як трагічні «Жорна історії» у психологічних вимірах тексту «Солодка Даруся» Марії Матіос. *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту)*. 2012. Вип. 15. С. 75-86.
28. Давиденко І. Концепт «дух» як репрезентант внутрішнього світу людини. *Українська мова*. 2012. № 4. С. 100-108.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2012_4_11 [дата звернення: 20.09.2023].
29. Давиденко І. Ю. Концептосфера «внутрішній світ людини» в мовній картині світу українців: автореф. дис...канд.. філол. наук. Київ, 2011. 17 с.
30. Дишлюк І. М. Лексико-семантичне вираження концепту «природа» у поетичній мові Ліни Костенко : дис ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 212 с.
31. Домбровський Б. Символ та поняття з огляду семіотики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів: Видавництво нац. ун-ту «Львів. Політехніка», 2008. № 607: Філософські науки . С. 9-16.
32. Етимологічний словник української мови: в 7 т. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / ред. О. С. Мельничук та ін. Київ: Наук. думка, 1982. Т. 1: уклад. Р.В. Болдирєв та ін. 1982.
33. Євтушина Т. О. Етнічна ідентифікація мовця у вигукових

фразеологічних одиницях прози Марії Матіос. Записки з українського мовознавства : зб. наук. пр. Одеса, 2017. Вип. 24 (1). С. 278-284.

34. Євтушина Т. О. Фразеологізми як репрезентанти ментальної діяльності людини у мовній картині світу Марії Матіос. Лінгвістичні студії : міжнар. зб. наук. пр. Донецьк, 2010. Вип. 21. С. 106-110.

35. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 222 с.

36. Єфименко О. Є. Концепт СТЕП в українській мові: словникова, текстова і психолінгвістична парадигма: автореф. дис. ...канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2005. 19 с.

37. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

38. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси. Київ: Довіра, 2007. 262 с.

39. Жайворонок В. В. Національна мова та ідіолект. *Мовознавство*. Київ, 1998. № 6. С. 27-34.

40. Жалай В. Я., Жалай А. В. Концепт «концепт» як базова одиниця когнітивної лінгвістики і пареміології. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2012. Вип. 28. С. 143-149.

41. Іваночко О. Християнсько-релігійні елементи у формулах ввічливості українського народу. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць (Слов'янська філологія). Чернівці : «Рута», 2000. В. 87. С. 101-103.

42. Іващенко А. С. Вивчення процесів символізації образних структур художнього тексту як етап формування в старшокласників умінь аналізувати образи-символи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2017. № 2. С. 212-216.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2017_2_39 [дата звернення: 12.09.2023].

43. Калашник В. С. Мова поезії і картина світу. Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць. Харків, 2003. № 10. С. 30-35.

44. Ковальчук І. В. Особливості вербалізації соціальних цінностей в текстах на упаковці.

URL: <http://scaspee.com/6/post/2013/10/peculiarities-of-verbal-representation-of-the-social-values-in-the-texts-on-packages-kovalchuk-i-v.html> [дата звернення: 21.09.2023].

45. Кожухова Г. О. До проблеми дослідження емоційних універсальних концептів (на прикладі концепту «любов»). *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2017. Кн. 1. С. 58-61.

46. Кожуховська Л. П. Мовні символи як знаки української етнокультури. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія* / ред. Б.І. Бунчук. Вип. 274-275. Чернівці : Рута, 2005. С. 450-455.

47. Колоїз Ж. В. Філософський діапазон афоризмів у психологічній розвідці Марії Матіос «Щоденник страченої». Філологічні студії. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2015. Вип. 12. С. 150-161.

48. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу. Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2004. 245 с.

49. Кононенко В. І. Мова у контексті культури. Івано-Франківськ: Плай, 2008. 390 с.

50. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів, 2000. 350 с.

51. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Термінополе КОНЦЕПТ. *Українська мова*. 2006. №2. С. 67-79.

52. Кузнєцова Л. Р. Антропоцентризм як провідний принцип

текстологічних досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2013. Вип. 33. С. 76-87

53. Кульбабська О. В. Моделювання словесного портрета жінки засобами експресивного синтаксису: (на матеріалі «Щоденника страченої» Марії Матіос). *Український смисл*. 2017. № 2017. С. 45-57.

54. Лисиченко Л. А. Багатозначність у лексико-семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспекти. Харків: «Основа», 2008. 272 с.

55. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків: Видавнича група «Основа», 2009. 191 с.

56. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу. *Мовознавство*. 2004. № 5-6. С. 36-41.

57. Лисиченко Л. А. Ці невичерпні глибини мови : монографія. Харків, 2011. 304 с.

58. Літературознавчий словник-довідник; за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: Академія, 2006. 752 с.

59. Луньова Т. В. До питання про роль лінгвоконцептології у розвитку сучасної наукової парадигми і формуванні суспільного світогляду. *Філологічні науки*. 2017. Вип. 25. С. 76-81.

60. Максименко О. В. «Щоденник страченої» Марії Матіос – щоденник- імітація. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Філологічні науки. 2013. № 4(2). С. 154-160.

61. Маленко О.О. До питання технології лінгвоконцептуального аналізу поетичного тексту: логіка наукового пошуку. *Науковий вісник ХДУ: зб. наук. праць*. Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. Вип. IV. С. 254-259. (Сер. Лінгвістика).

62. Мартинюк А. П. Перспективи дискурсивного напрямку дослідження концептів. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2009. № 837. С. 14-18.

63. Матіос М. Апокаліпсис./ М. Матіос. Нація. Львів : ЛА «Піраміда», 2007. С. 3-169.
64. Матіос М. Армагедон уже відбувся. Львів: Піраміда, 2011. 109 с.
65. Матіос М. Вечір життя. М. Матіос. Чотири пори року життя. Львів : ЛА «Піраміда», 2009. С. 69-142.
66. Матіос М. Вибране [авт. передм. І. Набитович]. Львів: Піраміда, 2010. 423 с.
67. Матіос М. Коли по-пластунськи, коли на повен зріст, але я маю потребу бути в історії, в минулому.
URL: http://www.mariamatos.com.ua/zm/nterv_yu/nterv_yu_bondarev. [дата звернення: 18. 10.2023].
68. Матіос Марія. Майже ніколи не навпаки. Львів: ЛА «Піраміда», 2007. 176 с.
69. Матіос М. Москалиця: повісті. Львів: Піраміда, 2011. 63 с.
70. Матіос М. Нація. Львів : Піраміда, 2007. 253 с.
71. Матіос М. Приватний щоденник. Майдан. Війна. Львів: Піраміда, 2015. 356 с.
72. Матіос М. Солодка Даруся: драма. Львів: Піраміда, 2010. 421 с.
73. Матіос М. Черевички Божої Матері: вирвана сторінка з буковинської саги. Львів: Піраміда, 2013. 208 с.
74. Матіос М. Щоденник страченої: психол. Розвідка. Львів: Піраміда, 2005. 186 с.
75. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2013. Т. 225, Вип. 213. С. 27-30.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_7. [дата звернення: 31.08. 2023].
76. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі. Київ: Вид-во

НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.

77. Мацько Л. І. Стилїстика української мови. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.

78. Мех Н.О. Зміст терміна концепт. *Культура слова*. Київ: Інститут у української мови НАН України, 2003. Вип. 62. С. 26-30.

79. Набитович І. Сакральні мотиви в художній прозі Марії Матіос. Дрогобич – Люблін: Посвіт, 2008. С. 517-529.

80. Насмінчук І. А. Жінка і суспільство у творчому світі Марії Матіос : на матеріалі збірки «Нація». *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету*. Філологічні науки. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. 15, т. 2. С. 26-29.

81. Ніколаєнко І. О. Фразеологічні засоби в романі Марії Матіос «Солодка Даруся». *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія: Лінгвістика і літературознавство. Ніжин, 2011. Вип. 24, ч. 3. С. 404-408.

82. Осіпчук Г. В. Засоби мовного вираження концепту «зовнішність людини» в сучасній українській прозі : (на матеріалі творчості Валерія Шевчука і Марії Матіос). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2017. Вип. 12. С. 183-187.

83. Павлишин Г. Я. Міфопоетична інтерпретація символів у прозі Марії Матіос. *Питання літературознавства : наук. зб.* Чернівці, 2011. Вип. 82. С. 28-34.

84. Пахолок З. Повтори як засіб створення репрезентації національно-мовної картини світу : (на матеріалі повісті М. Матіос «Солодка Даруся»). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Філологічні науки. Літературознавство. Луцьк, 2015. № 9. С. 138-143.

85. Печерська Г. О. Професійні ціннісні орієнтації вчителів. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2013. Т. 2. Вип. 10. С. 252-257.

86. Приходько А. Концепт як об'єкт зіставного мовознавства. Мова. Людина. Світ: зб. наук. ст. до 70-річчя проф. М. Кочергана. Київ: Видавн. центр КНЛУ, 2006. С. 212-220.

87. Пупій В. В. Символіка психологічного роману Марії Матіос «Щоденник страченої». Новітні технології у науковій діяльності і навчальному процесі : Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (м. Чернігів, 19-20 квіт. 2012 р.) : тези доп. В 2-х т. Т. 2. Гуманітарні науки. Чернігів, 2012. С. 64-69.

88. Радзієвська Т. Здоров'я в світі людини: цінність vs ресурс (на матеріалі української художньої прози). Мова. Людина. Світ: [зб. наук. ст.] до 70-річчя проф. М. П. Кочергана. Київ : Видавн. центр КНЛУ, 2006. С. 163-169

89. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля, К., 2010, 884 с.

90. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля, К., 2008. 712 с.

91. Семегин Т. С. Когнітивна лінгвістика: історія становлення і сьогодення. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nznuoaf_2012_23_52 [дата звернення – 20.09.2023].

92. Сірант А.М. Вербальний спосіб репрезентації концепту «спокута» у творчості письменників II половини XX ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія, Філологія. Вінниця, 2009. Вип. 11. С. 322-326.

93. Сірант А.М. Концепти ГРІХ та СПОКУТА в українській прозі другої половини XX століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01, Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2013. 200 с.

94. Скаб М. Вплив Біблії на українську мову: обшир, аспекти та основні проблеми їх вивчення. *Науковий вісник Чернів. нац. ун-ту ім. Юрія*

Федьковича: зб. наук. пр. наук. / ред. Б. І. Бунчук. Чернівці: Чернів. нац. унт, 2016. Вип. 772: Романо-слов'янський дискурс, 2016. С. 13-20.

95. Скаб М. В. Динаміка семантики концепту ДУША в українській мові. *Українська мова*, 2007. №3. С. 80-89.

96. Скаб М.В. Закономірності концептуалізації та мовної репрезентації сакральної сфери: монографія. Чернівці, 2008. 560 с

97. Скаб М.В. Фразеологізми з релігійним компонентом в українських словниках. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті проф. Л. Г. Скрипник*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011, С. 107-14.

98. Скаб М.С. Методика концептуального аналізу: проблеми та вирішення. *Науковий збірник ХДУ. Сер. Лінгвістика* : зб. наук. праць. Вип. IV Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. С. 273-278.

99. Склярова О. П. Концепт ПАТРІОТИЗМ у дискурсі Барака Обами. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/10987/26-Sklyarova.pdf?sequence=1>. [дата звернення: 17. 09.2023].

100. Словник біблійного богослов'я. Жовква: Місіонер, 2010. 992 с.

101. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства; заред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980.

102. Слухай Н.В., Снитко О.С., Вільчинська Т.П. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні: навч. посіб. Київ: Вид.- поліграф. центр «Київський університет», 2011. 367 с.

103. Соколова А. Магічні знаки у романі М. Матіос «Майже ніколи не навпаки». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. пр. Ужгород, 2011. Вип. 16. С. 275-279/

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2011_16_65 . [дата звернення: 16.07.2023].

104. Соляк О. Вербалізація негативних емоцій в художньому творі : (на

матеріалі повісті Марії Матіос «Солодка Даруся»). *Студентський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. 2010. Вип. 22. С. 49-50.

105. Сопачова О. В. Діалектизм у системі мовно-виражальних засобів буковинських письменників : (на матеріалі Юрія Федьковича та Марії Матіос). *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2011. Вип. 23. С. 135-143.

106. Ставицька Л. О. Про термін ідіолект. *Українська мова*. 2009. № 4. С. 3-17.

107. Стасевська О. А. Експлікація аксіологічного аспекту концепту «Історична пам'ять». *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2018. № 1 (36). С. 123-135.

108. Стасик М. В. Народознавчий континуум художнього світу Марії Матіос. *Вісник Запорізького національного університету*. Філологічні науки. 2013. № 2. С. 115-120.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2013_2_26 .[дата звернення: 12.09.2023].

109. Томусяк Л. Функціонально-семантичні особливості незакінчених конструкцій в ідіостилі Марії Матіос. *Науковий вісник Чернівецького національного університету*. Слов'янська філологія. Чернівці, 2011. Вип. 547-548. С. 210-215.

110. Філіпчук М. Концептуальна картина світу народних обрядів. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Вип. 10 (3). Хмельницький, 2016. С. 185-190.

111. Філіпчук М. Сакральність народного мовлення. *Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія*. Вип. 782. Чернівці, 2016. С. 176-181.

112. Філіпчук М. Символіка фразеологічних одиниць в етнокультурному аспекті. *Проблеми гуманітарних наук*. Серія «Філологія».

Вип. 38. 2016. С. 274-281.

113. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 744 с.

114. Фразеологічний словник української мови : книга 1 та 2 / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН України : Уклад. Білоноженко В. М. та ін. Київ : «Наукова думка» , 1993. 984 с.

115. Хлівна Т. Світоглядні уявлення українців про смерть у творі Марії Матіос «Нація».

URL: https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/6582/1/khlivna_statyya.pdf [дата звернення: 12. 06.2023].

116. Ходан Н. Мовна картина світу Марії Матіос: лінгвокультурний аспект *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету* (25-27 квітня 2023 року). Філологічний факультет. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С.25-26.

117. Яворська А.М. Концепт «гріх» в художньому дискурсі (на матеріалі історичних романів П. Загребельного, Р. Іваничука, Ю. Мушкетика). *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки*. Вип. 15. Т. 1. Кам'янець-Подільський: «Аксіома», 2007. С. 252-254.

118. Яворська Г.М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації). *Мовознавство*. 1999. № 2-3. С. 43-50.

11.12.2023

Дата

Підпис